P. Donatus Dunselman O.F.M. Cap

Over de huwelijks-adat der Moealang-Dajaks van West Borneo

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 106 (1950), no: 1, Leiden, 1-46

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

OVER DE HUWELIJSADAT DER MOEALANG-DAJAKS VAN WEST-BORNEO

DOOR

P. DONATUS DUNSELMAN O.F.M. Cap.

De Moealang-Dajaks bewonen tegenwoordig het stroomgebied van de Soengai Aja³ en de Belitang, beide rechteraffluenten van de Kapoeas op respectievelijk 192 en 210 mijl bovenstrooms van Pontianak.

Zij behoren tot de afdeling Sanggau en hun aantal bedraagt ruim 7000 zielen. Verspreid tussen hen wonen Ketoengau-Dajaks.

In het onderdistrict Sepaoek, van de afdeling Sintang, liggen nog een vijftal Moealang-kampongs, afkomstig van bovengenoemde gebieden, maar die de Kapoeas zijn overgestoken en zich in het stroomgebied van de Sepaoek hebben gevestigd, ongeveer een 600 zielen.

De Moealang-Dajaks worden door Mallinckrodt op adatrechtelijke gronden geplaatst in de groep der z.g. Klemantans of Land-Dajaks. (Mallinckrodt. Het adatrecht van Borneo, Leiden 1928, deel I, p. 35). Taalkundig zijn zij o.i. sterk verwant aan de Iban- of Batang Loepar-Dajaks, alsmede aan de Kantoek-, Soehaid- en Ketoengau-Dajaks en nog enkele andere kleinere groepen verwant aan de Ketoengauërs.

Volgens de overlevering zijn de Moealang-Dajaks afkomstig van Tampoën Djoeah in de bovenloop van de Sai-rivier, in het gebied tussen Balai-Seboet aan de Mengkiang en Balai-Karangan aan de Sekajam.

De Dajaks, die daar oudtijds bijeen woonden werden, volgens de overlevering, Menoea-Dajaks genoemd of volledig Menoea Tampoën Djoeah. (Menoea o.i. van Benoea = streek, gebied, land).

Ook de tegenwoordige Ketoengau-Dajaks zouden vandaar afkomstig zijn en tegenwoordige stammen uit de Oeloe-Sekajam noemen Tampoën-Djoeah ook als hun vroegere woonplaats. Merkwaardig is, dat deze Dajaks van de Oeloe-Sekajam zich tot de Kendajan-Dajaks rekenen. Zij noemen de nog zeer primitieve Dajaks van Songkong ook Kendajans. In hun belian-ritueel gebruiken zij dezelfde taal en

dezelfde gezangen als de Kendajan-Dajaks van Oeloe-Mempawah, ofschoon hun dagelijkse spreektaal een geheel ander dialect is. Mogelijk ligt hier een grond voor de adatrechtelijke overeenkomst, volgens Mallinckrodt, tussen de Moealang-Dajaks en de groep der Kleman-tans of Land-Dajaks, waartoe ook de Kendajan-Dajaks zouden behoren.

Volgens de overlevering zouden de Moealang-Dajaks onder Gojau (eigenaam) Temanggang Boedi (titel) zijn vertrokken van Tampoem-Djoeah. Een oude genealogie luidt:

Amboen Menoeroen Poekat Mengawan
Bedjit Manai ¹⁾
Saroeng Soerai ²⁾
Pentik Remia ³⁾
Goentoer Lam Sepagi ⁴⁾
Ria Bintang ⁵⁾
Gojau, Temanggoeng Boedi.

De eerste twee namen, man en vrouw, schijnen te wijzen op een kosmisch oer-huwelijk. De volgende namen zijn alle van mannen. De overlevering vermeldt te Tampoem Djoeah ook reeds vorsten van Java o.a. een broer van de Sultan van Bantam.

De reden waarom men van Tampoem Djoeah wegtrok, was het feit, dat men daar werd lastig gevallen door kwaadwillige aardgeesten, die op de loer liggend in een gat van de grond, voorbijgangers plotseling bij hun benen grepen, hen onthoofden en zich dan met de gesnelde kop uit de voeten maakten.

De tegenwoordige Moealang-Dajaks waren onder de laatsten die vandaar vertrokken. Er was afgesproken, dat hun voorgangers, die de Sai-rivier waren afgezakt naar de Ketoengau, tekens zouden achterlaten ter aanduiding van de richting, die zij genomen hadden. Aan de Ketoengau-rivier gekomen had men een *pantjang lodjok* (Dajaks), d.i. een stok, in schuine richting in de grond gestoken, wijzend stroomopwaarts. Toen evenwel de Moealangers bij dit punt aankwamen, was de stok door een overstroming van richting veranderd en wees stroomafwaarts. Daarom zakten zij de Ketoengau-rivier af tot aan de mon-

¹⁾ *bedjit* (Dajaks) = lelijk, zwart; *manai* (Dajaks) = dik en kort.

²⁾ *Saroeng* (Dajaks) = schede; *soerai* (Dajaks) = scherp, blinkend.

³⁾ *pentik* (Dajaks) = beeld, houten afbeelding; *remia* of *demia* (Dajaks) = zich voordoen als, een gedaante aannemen.

⁴⁾ *lam* (Dajaks) = morgen, ochtend *seagi* = gedurende de gehele morgen.

⁵⁾ *ria* = een titel met betekenis van schoon, fraai.

ding van de tegenwoordige Moealang-rivier. Hier stierf een man, Moealang geheten, naar wien de rivier werd genoemd. Gedurende de rouwtijd van zeven dagen mocht men niet verder trekken en terwijl men de naaste omgeving aldaar wat onderzocht, kwam men aan een *loeboek* (Maleis) = diepte, waar zeer veel vis zat. Na de rouwtijd besloot men daar te blijven: de prauwen werden op het land getrokken en de *dajoengs* of pagaaien in de grond gestoken. Nu heet die plaats nog *Loeboek Sedajoeng*.

Na enige tijd ging men weer verder stroomop tot aan de Selapak-heuvel bij de berg Ramat. De Ramat is de oorsprong van de Moealang-rivier en ook van de Menemah, een zijrivier van de Belintang. Daar ontmoetten zij een andere stam van Tabo afkomstig. Zij bleken elkaar te verstaan en vermengden zich. Tenslotte zijn zij vandaar verspreid over het stroomgebied van de Belintang en de Soengai Aja⁵ en heeft er ook nog vermenging plaats gehad met stammen uit de Boven-Kapocas.

De hier volgende huwelijksadat der Moealang-Dajaks hebben wij ontvangen van een goed ontwikkelde Dajak van Kampang Djanang Ran. Deze heeft de gehele huwelijksadat zeer zorgvuldig in het Maleis gecodificeerd, waarvan wij hier een vertaling geven, daarbij de indeling in hoofdstukken en paragrafen volgend zoals het origineel die geeft.

Bij de vele aangehaalde Indonsische woorden en termen hebben wij, op uitdrukkelijk verzoek, trachten aan te geven welke als Maleis, welke als Dajaks moeten bestempeld worden¹⁾. Daar het origineel in het Maleis is geschreven komt meermalen een vermenging voor van Maleise en Dajakse woorden. Zo wordt b.v. gesproken van *tjerai barak* en *tjerai boetang*, in welke termen *tjerai* als Maleis zou moeten gemerkt, daar de Moealang Dajak spreekt van *soeajak*, terwijl *barak* en *boetang* als eigen Moealang-woorden moeten beschouwd worden.

Ingewikkelder wordt het in een term als *bapa sepoepeoe* waarin *bapa* een Maleis woord is; de Moealang-Dajak spreekt van *Apai*.

Sepoepeoe is op zich ook een Maleis woord, doch is in de aangehaalde term specifiek Moealang-dialect. Het Maleise woord *sepoepeoe* correspondeert met het Moealangwoord *mandal*, terwijl het Moealangwoord *sepoepeoe* correspondeert met *doea poepeoe* in het Maleis.

¹⁾ Bij de grote verschillen tussen vele Dajakse dialecten, verschillen waarvoor Dajaks die een verschillend dialect spreken, voor elkaar volkomen onverstaaanbaar zijn, lijkt mij de aanduiding „Dajaks”, als aanduiding van een taal, onjuist, bijna even onjuist als wanneer men het woord „Europees” als aanduiding van een taal zou gebruiken.

HOOFDSTUK I.

Over de verloving (betoenang, Dajaks).

§ 1. Over het ten huwelijk vragen (*meminang*, Maleis; *mentan* Dajaks).

Dit kan op velerlei wijze geschieden. De vader of moeder van de jongen kan eerst gaan praten met de ouders van het meisje; de jongen zelf kan gaan praten met de ouders van het meisje of men kan tussenpersonen gebruiken.

Als teken, dat men een meisje ten huwelijk vraagt, moet men iets bij haar achterlaten: een baadje, een kam, reukolie e.d. Neemt het meisje dit aan, d.w.z. stuurt zij het gegevene niet onmiddellijk terug, dan is dit een teken, dat zij de jongen genegen is.

Uit het feit, dat een meisje dergelijke giften bewaart, weten haar ouders, dat zij de gever genegen is. De vader pleegt wat bezwaren te opperen en te waarschuwen, dat als de jonge man niet aan zijn eisen zal voldoen, hij hem zijn kind zal weigeren. De jongeman antwoordt, dat hij slechts gepolst heeft en dat zijn vader nog zal komen praten met de vader van het meisje. De zaken, die de jongeman aan het meisje heeft gegeven, worden genoemd „*sengkeram*” (Dajaks) of „*pelalai*” (Dajaks) en de verhouding tussen de twee wordt genoemd „*bepentan*” (Dajaks). Deze verhouding geeft hun volgens de adat het recht één tot drie nachten bij elkaar te slapen. Daarna, indien niet reeds te voren, gaat de vader van de jongen de „verloving” van zijn zoon bespreken met de vader van het meisje.

§ 2. *Het bezoeken van de verloofde.* In eigen dialect wordt dit genoemd „*ngoendang toenang*” (Dajaks).

Gedurende de „verloving” mag de jongen zijn meisje eens in de maand of eens in de twee maanden bezoeken en volgens goede gewoonte niet meer dan drie nachten met haar slapen. Gedurende die dagen moet hij werk verrichten in het huis van zijn „verloofde”, d.w.z. zijn a.s. schoonvader helpen bij het werk op het veld, in het bos en in huis.

De verloofden mogen niet alleen overnachten in een ladanghutje, in andere huizen of op drukke plaatsen van Chinezen of Maleiers voor drie of vijf dagen lang. Ook is het tegen de adat een maand of langer te verblijven in het huis van zijn verloofde. Hierop staat de straf volgens de „*adat peronggon*” (Dajaks) van een varken ter grote van 3 renti. (Zie hoofdstuk VII, § 3).

Indien het meisje zwanger wordt, moet de man haar huwen; anders wordt het gerekend „*ngampang*” (Dajaks) te zijn en overeenkomstig gestraft. (Zie onder). Huwen zij, dan moet 1 renti extra worden betaald.

HOOFDSTUK II.

Over het *berpintak* (Dajaks) = Officiële verloving.

1. Alvorens over te gaan tot *berpintak* (officiële verloving of „ondertrouw”) wordt de man door zijn ouders naar zijn a.s. schoonouders gestuurd om te bespreken in welke maand en op welke dag hij zal komen voor het *berpintak*. Indien de vader van het verloofde meisje geen bezwaar heeft, kan hij daar enige tijd blijven. Daarna gaat de man terug om zijn ouders te melden wanneer zijn a.s. schoonvader het *berpintak* wil hebben. Alvorens naar het huis van zijn verloofde te gaan wordt hij door een raad van ouderen ondervraagd, wat hij wil, n.l. of hij wil introuwen in het huis van zijn verloofde of niet of hoe anders. Ook de ouders worden hieromtrent ondervraagd en beide partijen moeten naar waarheid antwoorden. Daags daarop gaat men naar het huis van de a.s. vrouw, mannen en vrouwen, vijf ouderlingen en familieleden van de man. Men let ook op de voortekens der vogels; zijn deze ongunstig dan wordt de dag van *berpintak* uitgesteld. Andere voortekens, die tot uitstel dwingen, zijn: een sterfgeval, een geboorte, het vangen van een hert of dwerghert waarvan de man heeft gegeten of dat hij althans heeft gezien.

2. Men begint na de maaltijd 's avonds over de „*pintak*” te praten. Al de ouderlingen en familieleden worden ter vergadering geroepen in het huis van de vader van het meisje of de vrouw. Een gastmaal wordt opgediend en onder het drinken na de maaltijd begint men te praten over het doel, waartoe de familieleden van de man zijn gekomen. Tevoren echter moet men de voortekens der vogels mededelen en andere mogelijke portenta die op de weg naar het huis ontmoet zijn. Dan opent één uit het gevolg van de man de besprekingen omtrent het „*berpintak*”, zegt wat de man wenst en wat de bedoelingen zijn. Hierop wordt dan geantwoord door de partij van het meisje. Men richt zich hierbij tot de ouders van beide partijen en ook de verloofden zelf worden ondervraagd. Het meisje pleegt die eerste avond nog niet te antwoorden. Pas de volgende morgen geeft zij haar

antwoord en dan antwoordt ook de man. Wanneer het beslist is, dat beiden tot een huwelijk genegen zijn, beginnen de ouderlingen pas te spreken over het al of niet aanwezig zijn van verboden verwantschapsgraden en over een eventueel overeenkomstig deze graden vereist zoenvarken (*babi pemali*) (Dajaks). Daarna bepaalt men ongeveer de tijd van het huwelijk.

Dan wordt van de kant van de man de *adat* uitgeleverd, bestaande uit 7 aardén kommen (*mangkok batoe*). Deze *adat* wordt genoemd „*adat sepaar*” (Dajaks) en heeft de grootte van 1½ tahlil. Deze „*adat sepaar*” heeft een tweeledige betekenis: 1° *talak* of *tenggan* (Dajaks) d.i. voorlopige scheiding; het huwelijk moet volgen en daarom moet er een voorlopige scheiding zijn tussen de man en de vrouw vóór het eigenlijke huwelijk; 2° *pemali makai* (Dajaks), dit is een teken, dat men de huwelijksmaaltijd nog niet mag gebruiken. Zonder deze *adat* zou de man in grote moeilijkheden kunnen komen indien er een sterfgeval zou plaats hebben tussen het „*pintak*” en het eigenlijke huwelijk. Want zulk een sterfgeval zou dan worden geweten aan „*kepoenan*” (Dajaks), d.i. het willen eten van iets dat gereed is en het dan niet eten. Indien de ziel van een mens in zulk een toestand een hantoe ontmoet, wordt hij beschouwd als een dier en door de hantoe dood gestoken. De mensen redeneren aldus: het feest is bepaald en ook wat er geslacht zal worden. Sterft iemand nu tussentijds, dan wordt dit geweten aan het feit, dat hij niet heeft kunnen eten van wat intentioneel reeds aanwezig was. Om dit te voorkomen dient de *adat sepaar*. Sterft nu iemand, dan kan men de ondertrouwde man niets verwijten en behoeft deze aan de partij van de gestorvene slechts de *adat sepaar* uit te betalen. Dit geschiedt drie dagen vóór het huwelijk.

Sterft iemand in het huis van het meisje, dan wordt de „*pemali makai*” verhoogd tot 3 tahlil (1 tahlil = 5 mangkok) of tot 3 tahlil met een tempajan (= 3 tahlil berkepala 1 tempajan). Dit noemt men „*manah pintoe dinding*” (Dajaks) (*manah* van *panah* = *keni* = raken, treffen).

Sterft er niemand, dan wordt de „*adat sepaar*” terug gegeven.

3. *Moelijkheden bij het berpintak*. Het gebeurt ook meermalen, dat vanwege de onwil der ouders en bij gebrek aan overeenstemming, de huwelijksluiting geen voortgang kan vinden, terwijl de verloofden zelf duidelijk en sterk verlangen te huwen. Dit kan blijken uit het feit, dat de bruid tijdens de besprekingen begint te huilen. Dan besluit de raad der ouderlingen aldus: als de bruid aan haar voormalige verloofde een geschenk zendt, b.v. een jas, een ring e.d., dan moet het

meisje voor altijd haar intrek nemen in het huis van de man. Of wanneer de man er op betrapt wordt 's nachts naar zijn meisje te sluipen [= *begoeang* (Dajaks)], dan moet hij voor altijd introuwen in het huis van de vrouw.

In zo'n geval wordt het „*berpintak*” opnieuw besproken en moet het huwelijk volgen; de ouders mogen het niet meer beletten.

Er is nog een geval, dat het van *pintak* niet komt tot een regelmatig huwelijk, als n.l. de man heimelijk zijn bruid wegvoert en in zijn eigen huis brengt. Dan moet er wel een huwelijk volgen, maar de man wordt gestraft volgens de adat omtrent het schaken. Deze straf wordt geëist door de vader of de familie van de vrouw. Deze adat mag niet langer dan drie dagen uitgesteld worden.

Zulk een daad van schaking wordt genoemd „*berambau*” (Dajaks) en zal besproken worden bij de adatrechtelijke straffen. Tegelijkertijd dat de adat wordt betaald, wordt ook het huwelijk voltrokken.

HOOFDSTUK III.

Over het huwelijk.

§ 1. Een plechtig huwelijk.

a. *Bandjoeng* (Dajaks). Vier à vijf dagen voor het huwelijk houdt de vader van de bruidegom een bespreking met de andere kampongbewoners om vast te stellen wie en van welke kampongs men zal uitnodigen voor het feest. Twee dagen voor het huwelijk wordt een ouderling naar het huis van de bruid gezonden om de dag van het huwelijk mede te delen. Heeft men daar enig bezwaar, dan keert hij onmiddellijk terug om dit te melden; zo niet, dan blijft hij aldaar tot het feest. Zo iemand wordt genoemd „*besoeloeh*” of „*besoeloek*” (Dajaks). Hij brengt enige geschenken mee voor de bruid: een *badjoe tating* (Dajaks), d.i. een baadje met kleine koperen belletjes; een *langkék* (Dajaks), d.i. een benen armband, e.d. De dag vóór het huwelijk wordt genoemd *hari bapit* (Dajaks). Op die dag begint men te zorgen voor het feestmaal. De *toeak* („rijstwijjn”) wordt in bamboekokers gegoten en 6 tot 10 van zulke kokers worden bij elkaar gebonden als een vracht voor één man. Verder wordt de rijst bijeen gebracht van 30 tot 50 gentang en gerookte vis, gerookt vlees en vers varkensvlees, als het lijden kan.

Op de feestdag gaan mannen en vrouwen, jong en oud gezamenlijk

naar het huis van de bruid, de benodigdheden voor het feest meedragend en onder feestelijk geroep. Deze tocht noemt men „*bandjoeng*”. (Trouwen twee lieden uit eenzelfde kampong, dan blijft het bandjoeng achterwege). Onderweg wordt het gezelschap tegemoet gekomen door mensen uit het feesthuis, die de vrachten overnemen. Dicht bij het huis van de bruid gekomen houden allen stil en krijgen een zedepreek van de voornaamste uit de groep, waarin zij er op worden gewezen de welvoegelijkheid en de regels van orde en fatsoen wel na te komen, gedurende het feest. Een oudere uit het gezelschap heeft een blaasroer meegenomen ter bescherming van de ziel van de bruidegom en een speer om de deur van het bruidsvertrek te doorsteken. In de kampong gearriveerd gaat het gezelschap wat drinken en uitrusten van de tocht.

b. *Berepik* = het huwelijksceremonieel. Nadat men wat gezeten heeft begint een oudere uit het *bandjoeng*-gezelschap de voortekens te verhalen der vogels opgemerkt onderweg en als deze gunstig zijn kan de huwelijksceremonie beginnen.

De bruid is bij de nadering van de bruidegom met het *bandjoeng*-gezelschap naar een ander vertrek gebracht, gekleed in haar bruidskleding. Een priester-ouderling gaat met twee kippen, een haan en een hen eerst naar het vertrek van de bruid om deze ceremonieel met de kippen te bewuiven [*bekibau (Dajaks)*].

Dan gaat hij de bruidegom halen en worden zij beiden bewuifd. Vervolgens gaat hij naar het woonvertrek van de bruid. Als hij naar binnen wil gaan, wordt de deur door iemand tegengehouden. De priester glipt er echter door en meteen wordt de deur met een speer dicht gestoten. Dit steken met een speer in de deur moet waarschijnlijk worden gezien als een symbolische handeling van de kant van de bruidegom, daarmee dramatiserend, dat alwie onrechtmatig de bilik van zijn vrouw wil ingaan door onheil moge getroffen worden.

In het vertrek van de bruid worden de twee kippen geslacht en het bloed van beide dieren wordt opgevangen in een schotel en dooreen geroerd. Het min of meer volmaakt mengen van dit bloed is een teken van de mindere of grotere standvastigheid van het huwelijk. Onder een bezweringsformule wordt er ook beras en curcuma in een kop gemengd, terwijl het wordt toegebeden aan *Petara*, *Boeroeng*, *Radja Djoata*, *Poejang Gana* e.a. en in het begeleidend gebed deelt de priester aan de geesten mede, dat hij die en die met elkander in het huwelijk verbindt. Met de beras en curcuma worden ook allen en alles vervloekt, die de duurzaamheid en het geluk van de gehuwden belagen.

Vervolgens worden bruid en bruidegom het voorhoofd getekend met kippenbloed en moeten zij op het ijzer bijten van een zwaard ter versterking van hun ziel.

Vervolgens worden de geslachte en gekookte kippen en eventueel ook delen van het geslachte varken met rijst, toeak en andere complementerende offergaven op een koperen schotel [*paar* (Dajaks)] gerangschikt en bruid en bruidegom moeten naast elkaar plaats nemen vóór deze offerschaal. De offeraar roept Petara aan en biedt hem de offergaven. Het offer wordt omhoog geheven naar het dak, dat een weinig wordt geopend; dan gaat de schaal weer omlaag en eten bruid en bruidegom iets ervan. Vervolgens wordt het offer aangeboden aan de vogels, waarna bruid en bruidegom weet eten. Zij eten de resten van het maal van *Petara* en *Boeroeng*, welke getuigen zijn van hun huwelijk.

Daarmee is het huwelijksceremonieel voltrokken. De pasgehuwden beginnen wederzijds hun aangetrouwde familie en hun schoonouders met hun nieuwe verwantschapstitels aan te spreken en de naam van de wederzijdse schoonouders uit te spreken.

c. *De huwelijksgiften*. Bij een huwelijk moet de man veel meer *adat* meebrengen dan de vrouw. Deze volgens de adat vereiste zaken bestaan uit:

1. een speer of *tombak* om de deur van de bruid te steken (vgl. boven);
2. een mes, genaamd „*pengetas tanda*” (Dajaks), een symbool, dat de verbinding van de bruid met haar *saudara*'s door de bruidegom is verbroken;
3. 10 *géntang beras doelang* (Dajaks). Dit is een adatterm voor een gift, gewoonlijk bestaande uit 10 *gentang* rijst (voor tweederde deel gestampt);
4. een stuk of een kop zout, ter betaling van het zout vereist voor het zouten van „*daoen ara*” (Dajaks). Dit wordt betaald aan de moeder van de bruid. Is n.l. iemand bevallen, dan moet zij gedurende 1 tot 2 maanden bij wijze van groente de bladeren eten van de *kajoe ara* (Mal.) zonder zout. Dit heeft de moeder ook gedaan vroeger voor de bruid en daarom wordt deze adatgift van de bruidegom genoemd „*penggarami daoen ara*” (Dajaks);
5. Kleefrijst in bamboe's gekookt: aan de moeder van de bruid 2 x 7 stuks; aan de vader 1 x 7 stuks;
6. Gerookte vis [*salai ikan* (Mal.)]. De naam van deze gift is

- „*koekoep gerih*” (Dajaks), d.i. bedekking van inkerving of wond, dus bedoeld als een troost voor het hart, dat gewond is door het verlies van hun kind. Aan de moeder 2 x 7 stuks, aan de vader 1 x 7 stuks;
7. Gerookt vlees van een *pelandoek* (Mal.) of dwergghert, ter betaling van de *pantang* (Mal.) door de ouders onderhouden bij de geboorte van hun kind. Aan de moeder 2 x 7, 2 x 5 of 2 x 3 stukken en aan de vader respectievelijk 1 x die hoeveelheid;
 8. Twee kippen: één haan voor het bewuiven bij het huwelijk en één willekeurige kip voor het bewuiven van de tempajan (*tadjau*) in de avond van het feest;
 9. *boeis* (Dajaks) bestaande uit een bord, een schone, witte kom, een *pelaga* (Dajaks), d.i. een uitgezochte grote, hoekige kraal, gekookte eieren (3 tot 7 of meer), een bamboekoker met toewak van het huwelijksoffer, welke alleen mag gebruikt worden door de gehuwden. Deze „*boeis*” wordt niet gegeven aan de ouders van de bruid, maar bewaard door de familie dier ouders. De bedoeling is, dat wanneer er later moeilijkheden komen naar aanleiding van dit huwelijk, de personen in wier bezit de „*boeis*” is, deze geschillen of misdrijven moeten regelen.

Volgens een overgeleverd verhaal stamt het gebruik van deze „*boeis*” af van Patong Kempat, die met een Maleise Hadji huwde.

d. *Het huwelijksfeest*. De mannelijke gasten eten op de voorgalerij, de vrouwen in het woonvertrek. Ieder ontvangt een bord rijst en een kom met toespis (*sajoer*). De ouderen krijgen dit opgediend op een „*paar*” of koperen schotel met voetstuk, de jongeren op de mat. Als er veel gasten zijn, heeft men wel 300 tot 500 borden en kommen nodig, daar allen, zo enigszins mogelijk, gezamenlijk moeten eten.

In de namiddag begint de ceremonie met de *beras doelang*. Deze rijst wordt in een kleine gong gestort, daarop plaatst men een bord met rijst, daarop weer een kom met rijst en daar boven op een ei. Bij deze plechtigheid ontmoeten elkaar de aangetrouwde familieleden en drinken elkaar twee aan twee toe, terwijl ze door de omstanders luid worden toegeroepen. In hun haar wordt een gerookte vis gestoken van de „*koekoep gerih*” (zie boven). De „*boeis*” wordt getoond aan die er om vragen om te kunnen zien of dit al of niet in orde is.

Alle jonge mannen en vrouwen, met uitzondering van de nog ongehuwde meisjes, gaan nu drinken. Jonge mannen gaan rond met mandjes gevuld met vlees en groente en vrouwen in feestkleding

bieden de *toewak* aan in kommen. Dit rondgaan van de mannen heet „*njadoeng*” (Dajaks) en van de vrouwen „*ngeraris*”.

Is de plechtigheid rond de „*beras doelang*” geëindigd dan beginnen de oudere mannen te speecheu, „*baadjar*” genaamd, bestaande uit een zedepreek tot de pas gehuwden. Eerst verhaalt een ouderling de levensgeschiedenis van bruid en bruidegom tot aan hun huwelijk. Dan krijgen de schoonouders hun vermaningen omtrent hun gedrag tegenover hun schoonkinderen en omgekeerd. Evenzo de man tegenover zijn vrouw en omgekeerd. Er wordt verhaald, hoe men wel en hoe men niet moet handelen in het huwelijk en alles wat tegen het huwelijksrecht is. Bij deze preken moeten de ouders van beide partijen en de jong-gehuwden tegenwoordig zijn.

Dan wordt de tempajan (*tadjau*), die met *toeak* is gevuld, ceremonieel bewuifd (*dikibau*) met een kip, onder een neuriënd gebed, waarin wordt meegedeeld, dat men bij dit huwelijk de aloude instellingen en ordonnanties van de grote hoofden uit vroegere tijden, de *Demoeng's* en *Mangkoe's* heeft onderhouden.

Hierna begint iemand, die daartoe bekwaam is, met het reciteren van een oud verhaal „*berkana*” genoemd. Een „*kana*” is een oud verhaal in *sja'ir*-vorm, ook wel „*tjeritera dongéng*” (Maleis) geheten. Dit duurt van het begin van de avond tot de volgende morgen. Er wordt in verteld over een vrouw, die pas zwanger was en trek had in vruchten van een zekere doekoen te Java. Haar man gaat naar Java om die vruchten te halen en keert dan terug en brengt ze aan zijn vrouw. (Als de vader van de bruid is gestorven, dan vertelt het verhaal, hoe haar man te Java stierf en de vruchten haar door een slaaf worden gebracht). De vrouw baart een meisje. Als dit huwbaar is geworden, verlaat zij haar ouders en gaat overal heen op zoek naar een man, vergezeld van de dichter [*boedjangga sja'ir* (Maleis)]. Tenslotte komt zij in de *kajangan*, waar een vrouwelijke *doekoen* of *manang* woont. Daar vindt zij haar bruidegom en zij worden onmiddellijk door de doekoen gehuwd. Dan gaat zij terug met haar man en zij leven gelukkig voor altijd. Pas als het weer dag is wordt de *sja'ir* beëindigd. Deze gewoonte stamt volgens aloude overlevering van Matjan Moeri en Matjan Samak en Taoen, die de eerste kana-dichter was.

Ondertussen gaat de drinkpartij ook de hele nacht door en de volgende morgen begeleiden de gasten de bruid onder het „*ngeraris*” en daarmee is het feest afgelopen.

§ 2. *Huwelijk met verminderde plechtigheid.*

a. Bij niet-gegoeden vervalt alle *adat* en wordt slechts vereist een kip voor het huwelijk en de „*boeis*”, bestaande uit een bord, een kom en een kraal (*pelaga*). Heeft men zo'n *pelaga* niet, dan kan deze worden vervangen door een bord of een rijksdaalder. Na het bewuiven en het rijstoffer aan Petara is voldaan aan de ceremonieën.

b. Bij een huwelijk van een weduwe. Het huwelijk van een jonge weduwe, die haar man heeft verloren door de dood of door scheiding, wordt gewoonlijk wel met een feest gevierd, maar de te betalen *adat* als *beras doelang* en *boeis* wordt tot de helft teruggebracht. Huwt zij echter met een nog nooit gehuwde man, dan moet deze de *adat* volledig opbrengen. Huwt een vrouw voor de derde maal, dan wordt de *adat* sterk verminderd, ook al is de vrouw nog zeer jong. Het feest, dat gegeven wordt, hangt af van de welstand. De huwelijksceremonieën blijven dezelfde.

Bij een huwelijk van reeds bejaarden, heeft slechts het *bekibau* plaats en het rijstoffer aan Petara. Alle *adat*, ook het *berpintak* wordt achterwege gelaten. Indien er echter verboden verwantschapsgraden zijn moet een zoenvarken worden geslacht overeenkomstig de „*adat pemali*”.

§ 3. *Huwelijk in verboden graad of kawin mali.*

Een voorbeeld hiervan is: een huwelijk tussen een volle neef en nicht „*saudara mandal*” [*mandal* (Dajaks) = *sepoepoe* (Maleis)] genoemd. Is er een verboden verhouding opgemerkt tussen zulke familieleden, dan moeten hiervoor getuigen aanwezig zijn en wordt alles goed onderzocht.

Zijn de feiten bewezen, dan worden ze gehuwd, maar behalve de gewone huwelijksadat moeten beide partijen 7 zoenvarkens slachten. Het eerste varken 7 renti groot, het volgende 6 enzovoorts tot het laatste varken van 1 renti. Tijdens het doden van de zoenvarkens mogen de delinquenten niet in dat huis verblijven, en vroeger werden ze ook niet bewuifd (*dikibau*). De varkens worden doorstoken met een speer en alle omstanders omvatten om beurten een zwaard of kapmes. Er wordt een houtstapel opgericht en de omstanders kappen om beurten in de houtstapel onder het uitspreken van een vervloeking: „Wij kappen het hoofd van N.N. die dit verboden huwelijk aangaan”.

Het eerste varken wordt gestoken in de rivier en dit laat men even afdrijven om hier mee kennis te geven aan Radja Djoeata die zetelt

in het water, dat men de schuld voor het verboden huwelijk heeft betaald.

Een tweede varken wordt gedood onder de bijenboom en opgedragen aan de geest van deze bomen, Kambak Baba, opdat de bijenboom (*lalan*) bij het beklimmen zijn takken niet zou laten vallen en opdat de bijen er zullen blijven nestelen.

Een derde varken wordt gedood in de vruchtboomaanplant, opdat de vruchten niet rotten bij het beklimmen of de bomen zouden sterven bij het passeren.

Een vierde varken wordt gedood op de grond om kennis te geven aan de aardgeest Gana, dat de zoenschuld is betaald, opdat de grond vruchtbaar moge blijven.

Een vijfde varken wordt in huis gedood en met het bloed worden alle inwoners op het voorhoofd getekend; het vlees van dit zoenvarken wordt naar de naburige huizen gezonden om de buurtschap ervan in kennis te stellen, dat de vereiste adat is betaald en dat dus de betrokken personen niet meer mogen beboet worden, als zij naar andere kampongs gaan.

Een zesde varken wordt gedood op het bordes [*ganggang* (Dajaks)] opdat de geest der vogels, Tengalang Boeroeng, het kan zien en de vogels het bloed kunnen eten, opdat Tengalang Boeroeng de mensen niet meer zou beboeten of met onheil bezoeken.

Het zevende varken wordt gedood op de nok van het dak als een offer aan Petara om vergiffenis te vragen aan Petara, opdat deze geen rampen uit de hemel over de aarde zou zenden, daar de mensen de zoenschuld hebben voldaan volgens de adat van Boedjang Pandjang, die oudtijds huwde met de zuster van zijn moeder. (Zie onder).

Vroeger, vóór de adat bepaald bij het misdrijf van Boedjang Pandjang, werden zij, die bloedschande bedreven, aan elkaar gebonden en met een bamboespies doorstoken. Hun lijken liet men in de rivier afdrijven. Deze straf werd genoemd „ditampoen”, en was in gebruik in de tijd, dat men nog woonde op de tembawang „Tampoen Djoeah”.

§ 4. Berambau (Dajaks).

Een jongen en een meisje hebben liefdesbetrekkingen zonder zich volgens de adat tot een huwelijk te hebben gebonden en zo neemt de jongen zijn meisje mee naar zijn kampong, dus zonder de *adat berpintak* te volgen. Dan wordt de man beboet tot 6 tahlil met er boven op

(berkepala) 2 tempajans. Daarbij een *pemali* voor het vasthouden van een ongehuwde vrouw, bestaande uit een varken van 3 renti. De boete wordt betaald aan de ouders en familie van het meisje. Het varken wordt geslacht bij het huwelijk van deze personen. Weigeren de ouders van het meisje bij dit huwelijk tegenwoordig te zijn, dan moet de man nog bovendien betalen: 3 tahl en 1 tempajan. Is zijn schoonvader een man van aanzien, b.v. een kamponghoofd, dan wordt deze straf 4 tahl en 1 tempajan. Deze adat (of straf) wordt genoemd: „*kesopanan bapa*” (Maleis) [*pematloe apai indai* (Dajaks)], d.i. eerbiedsbetuiging aan de vader. Het huwelijk wordt voltrokken in het huis van de man volgens het gewone ceremonieel.

§ 5. *Berangkat* (Dajaks), d.i. het schaken van een gehuwde vrouw.

Dit geschiedt op een meer heimelijke manier dan het *berambau*, terwijl de wettelijke man afwezig is of des nachts. Men beschouwt dit als halve dwang van de schaker. Deze pleegt dan ook zulk een vrouw niet naar zijn eigen kamp te brengen, maar naar een afgelegen pondok in het bos of op het veld of naar een veraf gelegen kampong, waar hij familie heeft, om het feit zo enige tijd verborgen te houden. Natuurlijk is reeds min of meer duidelijk gebleken, dat de delinquent een oogje had op de vrouw en als men dan tot de ontdekking komt, dat de vrouw er niet meer is en men haar bij nazoeken niet vindt, dan begrijpt men, dat zij met een ander is weggelopen.

Dan slacht men een kip als een rituele verklaring, dat het feit *berangkat* is geschied. Dit noemt men „*pemamaur perangkat*” (Dajaks). De term wordt in het Maleis vertaald met „*penggempar orang itoe kawin berangkat*”, d.i. ter ruchtbaarmaking van het feit, dat iemand op deze wijze zich een andermans vrouw heeft toegeëigend. Familie en adatrechters worden bijeengeroepen om het misdrijf te bespreken en men slacht een zoenvarken. Dit geschiedt zonder dat de delinquenten er bij zijn. Slechts hun familie is tegenwoordig.

Het vlees van het geslachte varken wordt toegezonden aan al de kampongs waar belanghebbenden wonen. Dit zoenvarken moet 3 renti zijn; zijn de personen aan elkaar verwant in de verboden graden, dan komt er nog een straf bij overeenkomstig de grootte van de verwantschapsgraad.

De huwelijksceremonie bestaat slechts uit het bewuiven met twee kippen (*berkibau*) ter plaatse, waar de personen zijn heengegaan.

§ 6. *Doelau diperepik* (Dajaks), d.i. eerst huwen en te gelegenertijd het huwelijksceremonieel voltrekken en de vereiste adat opbrengen.

Wegens allerlei omstandigheden kan het nodig zijn, dat verloofden spoedig huwen, zonder huwelijksfeest en zonder de vereiste adat op te brengen. Het huwelijksritueel bestaat dan alleen uit het *bekibau*, de bezwering met gele rijst en het aanroepen van Petara en Boeroeng. Als na verloop van tijd het huwelijk wordt gevierd, noemt men dit „*gawai ngandjak boeis*” = het feest van het aanbieden van de *boeis*. (Zie boven).

§ 7. *Slechte voortekens rond de tijd van het huwelijk.*

- 1° Ten tijde van het *besoeloeh* of *besoeloek* (zie boven) is er een sterfgeval in het huis van de bruid.
- 2° Ten tijde van het *bapit* (daags voor het huwelijk) of op de dag van het *bandjoeng* (zie boven) is er een geboorte of een sterfgeval in het huis van de bruid of van de bruidegom.
- 3° Op de huwelijksdag zelf zien of horen bruid of bruidegom een *kidjang* of een hert.
- 4° Bruid of bruidegom hebben op die dag, vóór het huwelijk is voltrokken het vlees gegeten van *kidjang* of hert op jacht gevangen.
- 5° Omineuze roep van vogels terwijl men op weg is naar het huis van de bruid.

Een sterfgeval eist uitstel van huwelijk en van feest vanaf 7 tot 20 dagen na de begrafenis. In de andere gevallen gaat het feest door, doch het huwelijk wordt uitgesteld.

Valt er een van genoemde slechte voortekens op de huwelijksdag zelf, nadat het huwelijk reeds is voltrokken of daags daarop, dan worden de jong-gehuwden gescheiden voor 7 tot 14 dagen. De scheidingsadat (*sepaa*) bestaat uit 7 kommen (*mangkok*) en wordt genoemd „*tenggan boeroeng*” = scheiding vanwege de vogels.

Een wegens slechte voortekens uitgesteld huwelijk, terwijl het feest is doorgegaan, wordt voltrokken 3 tot 7 dagen nadien en bestaat uit *kibau*, gele rijst en een offer aan Petara en Boeroeng.

HOOFDSTUK IV.

Over huwelijksontbinding.

§ 1. *Gewone ontbinding.*

Hiervan is sprake als twee gehuwden niet langer met elkaar willen wonen, zonder dat er ernstige onenigheid of afgunst of klaarblijkelijke misdragingen in het spel zijn, dus eenvoudig omdat men genoeg heeft van elkander.

Een man, die aldus zijn vrouw verstoot wordt beboet met 2 tahlil. Een vrouw, in hetzelfde geval, met 3 tahlil, en wel „*tahlil mangkal*” (Maleis), d.i. tahlil zonder tempajan, dus tegenover „*tahlil berkepala*” (Maleis); *tahlil bepōn* (Dajaks).

Al de goederen tijdens het huwelijk verworven, de rijst en de opbrengst van het veld in het scheidingsjaar worden gelijkelijk verdeeld tussen man en vrouw. Zo worden ook de vruchtbomen en de vruchten onderling verdeeld.

Ingeval de scheiding plaats heeft binnen 3 jaar na het huwelijk, krijgt de partij die ingetrouwd is (= *ngoeang*) niets anders dan de rijst welke deze partij jaarlijks van de oogst voor zichzelf heeft afgezonderd. De eerste jaren wordt zulk een ingetrouwde partij namelijk nog half als gast beschouwd, die nog geen goederen kan verwerven. Zulk een ingetrouwde neemt zaaizaad mee uit eigen kampong. Van de nieuwe oogst zondert hij of zij wat af voor zichzelf. In geval van scheiding binnen 3 jaar kan de ingetrouwde partij dit als zijn eigendom meenemen. Volgt er geen scheiding, dan kan de partij dit gebruiken om voor zichzelf iets te kopen.

§ 2. *Tjerai barak* (Dajaks) en *tjerai boetang* (Dajaks).

a. *Barak* wordt genoemd de toestand als een van de gehuwde partijen het met een ander houdt en deze beiden elkander hebben beloofd te huwen nadat er scheiding (*tjerai*) heeft plaats gehad van het vorige huwelijk. Zulk een persoon pleegt maandenlang niet om te zien naar zijn vrouw of naar haar man. De man of vrouw blijft in een vreemde kampong en weigert terug te keren. Nadat de persoon reeds meerdere malen door ouderlingen of kamponghoofd is gevraagd om een vreedzame (normale) scheiding (= *damai tenggan*) te aanvaarden, wordt door de familie van de verlaten partij een straf geëist van minstens. 6 tahlil + 2 tempajans of hoogstens 8 tahlil + 2 tempajans.

Is er van de kant van de weggelopen partij geen belofte om met een ander te trouwen, maar is diens verhouding tot een ander toch duidelijk genoeg, zonder dat er bewijzen zijn van overspel (*boetang*) dan wordt er een scheiding uitgesproken, waarbij de weggelopen partij moet beloven, dat ingeval hij of zij met de andere zal huwen, de twee- of driefvoudige straf zal worden geëist, welke is vastgesteld voor overspel (*boetang*) of schaking (*berangkat*). Zulk een belofte wordt genoemd „*sait*” en de tijd wordt bepaald, gedurende welke deze „*sait*” van kracht blijft. Gewoonlijk zal de verdachte na verloop van deze tijd de adat aanbieden ter opheffing van de „*sait*” bestaande uit 2 of 4 *tahil mangkal*. Daarna kan hij met de ander huwen, zonder dat hij nog kan lastig gevallen worden met de adat van overspel. Wacht de persoon nog merkkelijk langer dan de beloofde tijd, dan wordt de „*sait*” opgeheven en kan hij huwen met de vroegere verdachte.

Huwt hij gedurende de tijd waarin de „*sait*” nog geldt met een ander dan de verdachte, dan wordt hij ook beschouwd als vrij van zijn „*sait*” en kan hij na scheiding weer huwen met de vroegere verdachte.

b. *Boetang*, d.i. overspel, als grond voor scheiding. Tevoren is er reeds een sterk vermoeden aanwezig, dat een der partijen zich aan overspel schuldig maakt. Zich een overtuigend, wettelijk bewijs hiervoor te verschaffen is alleen het recht van de bedrogen partij of van de ouders dier partij. Daartoe moet men de overspeligen betrappen op de slaappleats of althans hen alleen aantreffen op een eenzame plaats. De ontdekker zal trachten de overspelige een lijfelijke afstraffing te geven en vervolgens het kamponghoofd van het feit in kennis stellen.

Het kamponghoofd of de *ketoea* (ouderling) van het huis slacht daarop 2 kippen als „*pemamaar oetang*”, d.i. de rituele ruchtbaarmaking van het gepleegde overspel (*oetang* of *boetang*). De betrokken familie, ouderlingen en kamponghoofden van het betrokken gebied worden opgeroepen ter beraadslaging over de adatstraf en de zoenstraf (*pemali*), op te leggen aan de delinquenten. Terwijl het zoenvarken geslacht wordt, staat de bedrogen partij er bij met een kapmes en als het varken gedood is, kapt deze met het mes in de vloer onder de volgende vervloeking: „Ik kap het hoofd van N.N., de verwatene, de vermetele, die mij heeft bedrogen en te schande gemaakt, als hij op de rivier is moge hij omslaan in zijn bootje en verdrinken, als hij een boom beklimt dood vallen, in het bos verdwalen en sterven. Dood over zijn vrouw, dood over hem zelf. Dat de zon verduistere en de

maan onderga". Verder worden er nog allerlei harde vervloekingen en verwensingen over de misdadiger uitgesproken.

Een mannelijk familielid van de verongelijkte had vroeger ook het recht om met medeneming van vrienden naar het huis of woonvertrek van de overspelige partij te gaan en daar het dak, de wanden en vloer op te breken. Dit noemt men „*memepat*” (Dajaks). Deze adat is rond 1918 vervangen door een boete van 4 *tahil mangkal*, te betalen door het kamponghoofd van de overspelige. Toen werd de adat „*oembang tiang*”, welke het recht gaf tot „*memepat*”, door de Assist.-Resident van Pontianak bij een vergadering te Balai Sepoeak onder instemming van de bestuurders van Sekadau en Belitang en op voorstel ook van de Protestantse Zending in de Belitang rivier veranderd in een „*hoekoem denda*” van 4 *tahil mangkal*. Ook de andere hoofden van de Moealang-streek i.c. de Patik van kampong Djanang Ran, en de Temanggoeng van Pakoe Semadoe hebben deze verandering aangenomen.

Is de schuldige niet lichamelijk afgestraft bij de ontdekking van het misdrijf, dan moet hij de boete betalen, genoemd: „*reboeng asam*” (*reboeng* = *miang* = pijnlijk gevoel, veroorzaakt door brandharen, zoals deze aan bamboe voorkomen en *asam* = zeer kwaad). Deze straf bestaat uit 4 *tahil mangkal*. Voorts moet hij steeds betalen de „*adat tenggan*” of scheidingsadat, ook bestaande uit 4 *tahil mangkal*. Volgt er geen scheiding, dan dient dezelfde adat als *penjorong damai* = uitnodiging tot verzoening.

Ook wordt de verzoening wel opzettelijk uitgesteld door de verongelijkte partij, ofschoon deze uiteindelijk wel verzoening wenst. Dan moet de delinquent minstens 4 *tahil* aanbieden en hoogstens 6 *tahil* + 1 tempajan.

Bij scheiding wegens echtbreuk volgt de boedelverdeling de gewone scheidingsadat.

§ 3. *Scheiding door dood.*

Bij overlijden van een der gehuwden moet de overledene partij ook de scheidingsadat betalen aan de familie van de gestorvene. Deze adat wordt genoemd „*dinding silau*” (Dajaks), d.i. letterlijk afscheiding voor het avondrood. Tijdens het ondergaan van de zon gaan, volgens het geloof, de zielen der afgestorvenen op pad. Het is voor hen het begin van de dag. De *dinding silau* bestaat in gewone gevallen uit 2 *tahil*. Enkele kommen hiervan worden, nadat zij zijn bewuifd

(*dikibau*) met een kip, kapot gegoooid. Het uitleveren van deze adat moet geschieden op z'n vroegst 15 dagen na de dood, op z'n laatst 40 dagen daarna.

Deze adat kan verhoogd worden tot 6 tahlil + 1 tempajan als daar bijzondere redenen voor zijn, zoals: wanneer de achtergebleven partij niet genoeg heeft gedaan tijdens de ziekte, de zieke niet voldoende heeft verzorgd, of wanneer de man van de overledene vóór de adat „*dinding silau*” is betaald, naar een feest gaat of liefdesbetrekkingen aanknoopt met een ander. Of als de vrouw vóór die tijd bloemen in het haar steekt, gaat pronken en zich opsieren. Zulke gedragingen worden volgens de adat beschouwd als tekenen van vreugde, dat de man of vrouw is gestorven. Slaapt de man of de vrouw met een ander, alvorens de „*dinding silau*” is betaald, dan kan de familie van de overledene de volle adatstraf voor echtbreuk eisen.

De goederen worden niet verdeeld, uitgezonderd als er geen kinderen zijn en als de overgebleven partij nog is ingetrouwd in de kampong. Is de achtergebleven partij nog jong en zonder kinderen, dan kan deze na de adatsbespreking van de „*dinding silau*” naar huis terug gaan. Als er kinderen zijn gaan alle rechten en bezittingen over op de kinderen. Indien een vrouw zwanger wordt binnen 3 maanden na het overlijden van haar man, dan wordt dit kind beschouwd als een kind van de overleden man.

§ 4. Tijdelijke scheiding.

Deze kan veroorzaakt worden door allerlei oorzaken, als n.l. pas-gehuwden in een pantang-toestand komen, zoals boven reeds vermeld. De „*tenggan*” of scheidingsadat is dan gewoonlijk 7 kommen, „*sepaa*” genoemd. De duur der scheiding loopt van 7—21 dagen.

Een andere aanleiding is, als de man door omstandigheden langer dan een jaar van huis moet. Dan geeft de man 2 tahlil als scheidings-teken. De goederen worden niet verdeeld en de vrouw kan blijven wonen in het huis van de man en diens goederen gebruiken. Pleegt de vrouw echtbreuk in die tijd en kan deze wettelijk worden bewezen, dan kan de man daarvoor de volledige adatstraf eisen.

Is het misdrijf niet bewezen of niet van ernstige aard, dan kan de man geen betaling eisen, daar dit hem wordt belet, zoals men zegt, door de scheidingstekenen. Deze adatregel is pas opgesteld omstreeks 1910, toen er voor de eerste maal iemand door het Bestuur wegens een misdrijf werd verbannen.

§ 5. *Over buitenechtelijke zwangerschap = ngampang.*

Indien de vrouw niet wil bekennen van wie zij haar kind heeft ontvangen, dan wordt de vrouw zelf niet veroordeeld tot een betaling in goederen, maar moeten de kamponggenoten aan de vrouw uitleveren 6 *tahil beli* (zie onder p. 52) + 1 tempajan. Tegelijk met het uitleveren van deze „*adat denda beli*” moet de zwangere vrouw aan de kampong een varken geven van 3 renti als „*pemali hamil ampangnja*” (Dajaks-Maleis), als zoenoffer voor haar zwangerschap.

Maakt de vrouw haar medeplichtige bekend, dan moet de man, ingeval hij weigert met haar te huwen, de „*denda beli*” uitkeren en het zoenvarken van 3 renti. De vrouw moet hieraan toevoegen een zoenvarken van 2 renti.

Deze adatstraf op het „*ngampang*” is afkomstig van de vader van Orang Kaja Boelau, n.l. de Temenggoeng N.N., die verliefd werd op een van zijn slavinnen. De slavin durfde de Temenggoeng, als zijnde haar meester, niet te noemen als medeplichtige. Zo hebben vroeger velen ongeoorloofde gemeenschap gehad met slaven. Zo heeft Soendal, een slavin, ook gezondigd, toen zij naar een hut ging van koppen-snellers. Zij werd daar vastgehouden en heeft moeten slapen met ongeveer 30 mannen. Aldus zou het gebruik zijn ontstaan, dat de „*denda beli*” door de gemeenschap moet betaald worden.

In vroegere tijd kwam buitenechtelijke zwangerschap vooral voor onder slavinnen, daar de stand der vrijen (Toeak of Toean) niet met haar wilden huwen. Pas in de jongere tijd, omstreeks 1890 of 1900 hebben allen hun slaven vrij moeten laten. Maar de adat uit die slaventijd is tot nu toe nog niet veranderd.

HOOFDSTUK V.

Het strafrecht in verband met verloving
en huwelijk.

1. Indien een jongen en een meisje gemeenschap met elkaar hebben, kunnen zij niet gestraft worden, tenzij er zwangerschap uit volgt.
2. Indien een jonge man naar aanleiding van een daad bedoeld onder 1 door de vader wordt geslagen, kan hij daarvoor geen recht eisen, tenzij ingeval van ernstige verwonding.
3. Indien een jonge man of een meisje zondigt met iemand die gehuwd of verloofd is, dan treft hem dezelfde straf als de gehuwde partij.

4. Indien er een straf wordt bepaald voor een nog niet voorgekomen misdrijf, dan moet diezelfde straf ook worden toegepast voor gelijksoortige misdrijven in de toekomst.
 5. Wordt een strafregeling veranderd, dan moet deze verandering overal worden bekend gemaakt. Daartoe pleegt men een bord of kom te zenden naar de aanzienlijkste stamhoofden.
 6. Een straf uitgesproken over een misdrijf in afwijking van de vigerende rechtsregels kan door anderen nietig verklaard worden.
- A. *Vergrijpen tegen de welvoegelijkheid tijdens de verloving.*
7. Terugbrengen van de reeds aanvaarde „*sengkeram*” (zie boven p. 2) naar het huis van de man wordt gestraft met 3 tahl mangkal tot 3 tahl + 1 tempajan.
 8. Het terugnemen van de reeds aanvaarde „*sengkeram*” door de man, zonder kennisgeving aan de ouders van het meisje kan gestraft worden met 2 tot 4 tahl.
 9. De vader of moeder van een meisje bedriegen door te zeggen, dat men hun dochter ten huwelijk wil vragen [*meminang* (Mal.)] en dan zonder een „*sengkeram*” te geven herhaaldelijk met het meisje slapen, wordt gestraft met 2 tahl mangkal tot 4 tahl mangkal.
 10. Zich terugtrekken na het „*pintak*”, waarna het huwelijk moet volgen, wordt gestraft met tenminste 6 tahl + 2 tempajans en ten hoogste 8 tahl + 2 tempajans, indien de man zich terugtrekt. Indien de vrouw zich terugtrekt tenminste 6 tahl + 2 tempajans en ten hoogste 8 tahl + 2 tempajans.
- Nota: De opschrijver van deze adatregels had hier eerst andere getallen neergeschreven en ook 2 *tempajan hitam* vermeld. Daarna heeft hij dit veranderd en blijkt de straf voor man en vrouw dezelfde.
11. Geslachtelijk verkeer hebben met een ander, als dit door de verloofde wordt ontdekt. Indien dit geschiedt vóór het „*pintak*”, dan is de straf 6 tahl + 1 tempajan tot 8 tahl + 2 tempajans; indien na het „*pintak*” ten minste 8 tahl + 2 tempajans tot ten hoogste 15 tahl + 5 tempajans + 1 *tempajan hitam* voor de man en ten hoogste 10 tahl + 4 tempajans + 1 *tempajan hitam* voor de vrouw. (Voor de term *tempajan hitam* zie p. 52).
 12. De deur forceren of vloer of wand openbreken van het vertrek

- van een vrouw, die reeds verloofd is, indien de daad op heterdaad wordt betrapt, wordt gestraft met ten minste 4 tahlil tot ten hoogste 6 tahlil + 1 tempajan.
13. Tijdens het slapen *kelamboe* (Mal.) (slaapgordijn) van een vrouw binnengaan, die reeds verloofd is en indien men op heterdaad wordt betrapt, zonder dat bekend is of dit reeds meermalen is gebeurd, wordt gestraft met 6 tahlil + 1 tempajan indien nog geen „*pintak*” heeft plaats gehad, indien wel 8 tahlil + 2 tempajans.
 14. De rotan doorkappen, waarmee de deur wordt dichtgebonden (*menetas tali pintoe*) van het vertrek van een verloofd meisje, wordt gestraft met 3 tahlil en 1 kip.
 15. Een ander meisje gaan werven (*meminang*) (Mal.) terwijl men nog verloofd is, wordt gestraft met tenminste 6 tahlil + 1 tempajan en ten hoogste 8 tahlil + 2 tempajans.
 16. Een „*senkeram*” aannemen van een andere jongeman, terwijl men de „*sengeram*” van de vroegere verloofde nog bewaart, wordt gestraft met 6 tahlil + 1 tempajan tot 8 tahlil + 2 tempajans.
 17. Voor het schaken van zijn verloofde kan de verloofde man 8 tahlil + 2 tempajans eisen. Heeft de „*pintak*” reeds plaats gehad, dan 15 tahlil + 5 tempajans. Daar komt dan bij de „*adat perambau*”: 6 tahlil + 1 varken van 3 renti te betalen aan de ouders van het meisje. De straf kan oplopen tot 30 tahlil + 10 tempajans.
 18. Een verloofd meisje schaken, terwijl men zelf ook verloofd is, moet betaald worden met 6 tahlil + 2 tempajans aan eigen verloofde. Daarbij de „*adat perambau*” als boven. Het geschaakte meisje wordt door haar verloofde eveneens beboet met 6 tahlil + 2 tempajans. Zijn beiden reeds „*berpintak*”, dan wordt de boete van de man 15 tahlil + 5 tempajans + 1 varken van 3 renti en van het meisje 10 tahlil + 4 tempajans + 1 varken van 3 renti.
 19. Zijn eigen verloofde schaken of een meisje, dat nog vrij is, wordt beboet met 6 tahlil + 2 tempajans, en de „*adat kesopanan bapa*” (Mal.) (zie p. 16 § 4).
 20. Weigering te huwen met zijn verloofde, die zwanger is geworden, moet betaald worden met de „*adat pementi*” (Dajaks) (= *pemantang kandoeng*) (Maleis) bestaande uit 2 tahlil; daarbij de „*adat beli*” (Dajaks) (*beli* = getuigen) van 1 tadjau (grote tempajan) + 1 varken van 3 renti. De vrouw moet een varken offeren van 2 renti. Het kind erft slechts de helft van de goederen van zijn vader. Heeft de verloofde tegen de goede adat

in doorlopend met zijn meisje geslapen, dan wordt de zo juist genoemde straf vermeerderd met 6 tahlil + 2 tempajans.

21. Indien vader of moeder van het meisje niet ingenomen zijn met de verloving en daarom weigeren tegenwoordig te zijn bij het „berpintak”, moet hun als eerbiedbetuiging (*adat kesopanan*) (Maleis) 2 tot 4 tahlil worden aangeboden hen hiermede uitnodigend tegenwoordig te zijn.

B. *Misdrijven tegen de goede zeden in het huwelijk.*

22. a. Ziet een man, dat zijn vrouw een omwindsel maakt voor een kunstspoor (*boelang tadji*), een sirihpruim bereidt, een strootje rolt, een ei kookt voor een andere man, of deze toeak of arak aanbiedt, hetgeen als een bewijs van genegenheid geldt voor die man, dan kan hij zijn vrouw beboeten met 3 tahlil + een tempajan. Ontdekt de echtgenoot voor wie deze dingen bedoeld zijn, dan kan hij van die man de straf voor overspel eisen (*adat boetang*) of op z'n minst 8 tahlil + 2 tempajans.
- b. Een vrouw die een andere man vergezelt naar de ladanghut of naar een plaats voor afzonderlijk werk, wordt beboet met ten minste 4 tahlil en ten hoogste 8 tahlil + 2 tempajans.
23. Als een vrouw gaat zitten bij een man van ongeveer haar leeftijd om zijn hoofd te zuiveren van ongedierte of zó dicht bij zulk een man gaat zitten, dat de benen elkaar raken, dan kan zij beboet worden met minstens 3 tahlil of hoogstens 6 tahlil + 2 tempajans.
24. Wanneer een vrouw telkens wanneer men gezamenlijk naar het werk gaat of naar huis terugkeert de last of de hoed of dergelijke dingen draagt voor een andere man, terwijl zij haar eigen man, die er ook bij is, niet helpt, kan zij beboet worden met minstens 3 tahlil tot hoogstens 6 tahlil + 2 tempajans.
25. Als een vrouw zonder verlof van haar man, met een andere man van ongeveer haar leeftijd, voor genoegen naar een handelsplaats of markt gaat, kan zij beboet worden met minstens 3 tahlil tot ten hoogste 6 tahlil + 2 tempajans.
26. Eten met andermans vrouw of man met gebruik van hetzelfde bord met rijst, dezelfde kom met toespijs en dezelfde drinkbeker wordt beboet met ten minste 3 tahlil en ten hoogste 8 tahlil + 2 tempajans.
27. Onder elkaar ruilen van kledingstukken, ringen en dergelijke zaken met andermans vrouw of man, dit verbergend voor eigen

- vrouw of man, kan bij ontdekking beboet worden met minstens 4 tahl en hoogstens 8 tahl + 2 tempajans.
28. Andermans vrouw of man kussen wordt beboet met minstens 6 tahl + 1 tempajan tot ten hoogste 8 tahl + 2 tempajans. Zijn beiden schuldig, dan worden beiden beboet.
 29. Alleen overnachten in een hut of op een werkplaats met ander-
mans vrouw of man van ongeveer gelijke leeftijd, wordt beboet
met 4 tahl tot 6 tahl + 2 tempajans.
 30. De vrouw van een ander omarmen of haar borsten aanraken:
voor deze daad kan de vrouw een boete eisen van 4 tahl tot
6 tahl + 1 tempajan.
 31. Andermans vrouw lastig vallen (= *ngoeang*) in het woonvertrek
of zelfs in de kelamboe, terwijl de man afwezig is, wordt gestraft
met 6 tahl + 1 tempajan tot 8 tahl + 2 tempajans, indien de
vrouw optreedt als aanklaagster.
Treedt de man op als aanklager, dan is de boete minstens 8 tahl
+ 2 tempajans.
 32. Hetzelfde als in 31, maar terwijl de man thuis is, wordt beboet
met 8 tahl + 2 tempajans.
 33. Vloer of wand openbreken van een vertrek waar geen onge-
trouwd meisje aanwezig is, doch alleen een getrouwde vrouw,
wordt beboet met 8 tahl + 2 tempajans.
 34. 's Avonds heimelijk het vertrek binnengaan van andermans
vrouw wordt beboet met 6 tahl + 1 tempajan.
 35. Ontdekt een vrouw, dat haar man geschenken bewaart hem door
een andere vrouw geschonken, zoals ring, armband, klaar-
gemaakte strootjes e.d., zonder te weten van wie deze dingen
afkomstig zijn, dan kan zij haar man beboeten met 3 tahl +
1 tempajan. Vraagt zij scheiding, dan moet de man er nog
bijvoegen 3 tahl + 1 tempajan.
 36. „*Ngambak*”, d.i. iemand beschuldigen van een ongeoorloofde
verhouding tot zichzelf (n.l. de beschuldiger), zonder dat men dit
kan bewijzen, wordt beboet met 6 tahl + 1 tempajan.
 37. „*Njaboeng*” = iemand aanzetten tot een ongeoorloofde ver-
houding tot een ander of de persoon beschuldigen van zulk een
verhouding, zonder dit te kunnen bewijzen, wordt beboet met
3 tahl + 1 tempajan tot 6 tahl + 2 tempajans.
 38. Uit ongegronde jalouzie eigen man of vrouw heimelijk bespieden
wordt gestraft met 3 tahl + 1 tempajan.
 39. Als men met de bedoeling een ongetrouwd meisje te bezoeken,

bij vergissing de kelamboe van een gehuwde vrouw binnengaat, wordt men beboet met 6 tahl + 1 tempajan.

40. Uit jaloezie zijn eigen vrouw willen verleiden, door zich voor een ander uit te geven wordt gestraft met 6 tahl + 1 tempajan.
41. Zijn eigen vrouw bespieden onder het huis of op het erf, wordt beboet met 3 tahl + 1 tempajan. Dit wordt verondersteld, als men 's avonds laat wordt aangetroffen onder het woonvertrek van eigen vrouw. Wordt men aldus ontdekt onder het woonvertrek van een andere vrouw of van een ongehuwd meisje, dat kan de eigen vrouw hiervoor een boete eisen van 3 tahl of 6 tahl + 1 tempajan.

42. In geval van overspel tussen twee gehuwde personen wordt de man beboet door de echtgenoot van de overspelige vrouw met een „*pokok denda*” van 15 tahl + 5 tempajans, waaronder 2 tempajan hitam. Heeft de overspelige niet een pak slaag gekregen, dan komt daar nog bij 4 tahl „*reboeng asam*” en 1 varken van 1 renti. Door zijn eigen vrouw wordt hij nog beboet met de adat *tenggan* van 4 tahl.

De overspelige vrouw wordt door de vrouw van de overspelige man beboet met een „*pokok denda*” van 10 tahl + 4 tempajans w.o. 1 *tempajan hitam* en door haar man met 4 tahl (*tenggan*).

Indien bij overspel een van beiden niet getrouwd is, vervalt voor deze de adat *tenggan* van 4 tahl.

43. In geval van „*berangkat*” (Dajaks), d.i. er van doorgaan met andermans vrouw, wordt de man beboet door de man wiens vrouw hij geroofd heeft met een *pokok denda* van 30 tahl + 10 tempajans w.o. 3 of 5 tempajan hitam, daarbij de straf „*reboeng asam*” van 6 tahl, en is hij zelf getrouwd de *tenggan* van 6 tahl aan eigen vrouw. Daarbij komt de zoenstraf (*pemali berangkat*) 1 varken van 3 renti.

De vrouw wordt in zulk een geval beboet door de echtgenote van de man met een *pokok denda* van 20 tahl + 5 tempajans w.o. 2 *tempajan hitam*. Daarbij de *reboeng asam* van 6 tahl en aan haar eigen man de *tenggan* van 6 tahl.

44. Indien de misdrijven, vermeld in de nrs. 42 en 43, geschieden door personen, die verloofd zijn en reeds „*berpintak*”, kan de onschuldige partij de volle adatstraf eisen; indien zij nog niet *berpintak* zijn, ontvangt de verloofde slechts de helft en de andere helft moet betaald worden aan de man of vrouw van de overspelige.

45. Indien iemand na scheiding, maar alvorens de goederen zijn verdeeld, opnieuw huwt, wordt deze beboet volgens de adat *berangkat* (no. 43), of minstens volgens de adat voor overspel (*boetang*) (no. 42).
Zijn de goederen reeds verdeeld maar nog niet overgebracht naar eigen huis, dan wordt in geval van nieuw huwelijk of verloving de straf geëist volgens no. 42 of minstens 8 tahlil + 2 tempajans.
46. In geval van overspel alvorens de adat „*dinding silau*” (zie p. 23) is betaald, kan de boete worden geëist voor *berangkat* (43) of minstens voor *boetang* (42).
47. In geval van huwelijk alvorens de adat „*dinding silau*” is betaald, volgt de straf op „*berangkat*” (43).

HOOFDSTUK VI.

Over de oorsprong van de verbodsadat (*adat pemali*) met betrekking tot huwelijk, overspelen schaking (*berangkat*) (Dajaks) en de adatstraffen er voor bepaald.

§ 1. *De overlevering (tjeritera dongéng).*

Ten tijde, dat men nog woonde te Tembawang Tampoen Djoeah kon, in geval van huwelijk binnen de verboden graden, niemand zich vrijkopen met een varken of ander dier. Bloedschennigen werden gegrepen, met de borsten tegen elkaar gebonden en met een bamboespeer doorstoken van het achterlijf van de man dwars door het lichaam van de vrouw. Daarna werden hun lichamen in de rivier geworpen. Dit doorsteken noemde men „ditampoen” en daarvan heeft de Tembawang Tampoen de naam ontvangen.

Nadat men van de Tembawang Tampoen was verhuisd naar Tanah Taboek ontstond de adat een zoenvarken te doden voor bedoeld misdrijf, naar aanleiding van Boedjang Pandjang, de zoon van Kesekak te Tanah Taboek, aan de bovenloop van de Blitang-rivier. Deze B. P. huwde namelijk met de jongste zuster van zijn moeder. Het verhaal van Boedjang Pandjang luidt aldus:

Kesekak was een slecht man, opstandig tegen zijn ouders en daarom trof hem het noodlot. Hij huwde zevenmaal en al zijn vrouwen stierven.

Op zekere dag zond Petara Seniba zijn dochter, Dara Djantoeng, naar de aarde in een bamboegeleding, opdat zij zou gevonden worden door Kesekak. Toen Kesekak haar vond, werd hij door liefde voor haar ontstoken. Hij beloofde haar raad en leringen op te volgen en huwde haar.

Zij kregen een zoon, genaamd Boedjang Pandjang. Toen B. P. nog klein was deelde zijn moeder mede, dat zij naar haar vader wilde terugkeren en wees naar boven. Zij verbood haar man opnieuw te huwen, als zij was teruggekeerd naar haar vader, Petara Seniba, en Kesekak hield zich aan de wijze lessen en raadgevingen, welke zij hem had gegeven, hij en al zijn nakomelingen.

Toen B. P. groot was geworden, wilde hij zijn moeder gaan zoeken. Hij ging alleen op weg en kwam tenslotte aan de plaats, waar zijn moederwas, in de hemel (kajangan). Hij was toen een huwbare man. Daar zag hij de jongste zuster van zijn moeder en werd verliefd op haar en zij op hem. En zij hadden gemeenschap met elkaar, buiten weten van Petara Seniba. Toen de vrouw zwanger was, vroeg Petara Seniba haar van wie zij zwanger was en zij bekende van B. P.

Toen sprak Petara Seniba: „Gij tweeën hebt zwaar gezondigd, want B. P. is het kind van uw zuster. Daarom moet gij een varken offeren ter loskoping van de zware schuld, waarin gij zijt gevallen.

En Petara Seniba nam zeven varkens, de eerste van 7 renti en zo afdalend tot 1 renti.

En één varken doodde hij op de nok van het huis en hij zeide tot B. P.: „Dit wordt geofferd aan Petara Jang in het luchtruim (langit) dat uit zeven lagen bestaat, opdat hij wete dat uw schuld is geboet en hij geen rampen doe neerdalen over de kinderen der mensen op aarde.

Het tweede varken doodde hij in huis, zeggend: „Dit dient om u te tekenen met het bloed, u en de anderen, als een teken, dat gij tweeën zijt vrijgekocht met het varken en als Petara uw voorhoofd getekend ziet, dan weet hij, dat gij bloedschande hebt gepleegd maar getekend zijt met het bloed van een varken. En de andere bewoners tekende Petara Seniba op hun voetzool en zeide: „Gij wordt getekend op uw voetzool opdat gij de bloedschande met voeten zoudt treden. Moge in uw hart geen verlangen opkomen naar zulk een daad”.

Het derde varken doodde hij op het bordes, zeggend: „Dit is een offer aan Tengalang Boeroeng, daar deze het huis niet mag binnenkomen, en aan alle kwade geesten en duivels. Want als de kwade geesten (*hantoe*) en duivels horen, dat er mensen bloedschande hebben gepleegd komen zij onmiddellijk om de mensen te kwellen en met

ziekte te slaan. Vinden zij echter het bloed van het varken, dan gaan zij dit eten en zullen zij u niet lastig vallen”.

Een vierde varken doodde hij op de grond zeggend: „Dit wordt toebedeeld aan Gana, (aard-„geest”), opdat wanneer ge uw rijstvelden maakt, Gana uw rijstveld niet zal deren en geen ziekte zal zenden over uw rijstveld en dat van anderen, want Gana weet nu, dat gij de zoenstraf hebt betaald.

Een vijfde varken doodde hij op de vruchtboomaanplant (*temba-wang*) en de vruchtbomen bestreek hij met het bloed, zeggende: „Wanneer gij de bomen beklimt of de vruchten plukt, dan zullen ze niet sterven of rotten. Maar als ze niet zijn bestreken, beklim ze dan niet en tracht geen vruchten te plukken, want de vruchten zullen afvallen en de takken afsterven.

Een zesde varken doodde hij onder de bijenboom, zeggend: „Dit is om de bijenboom te tekenen en om kennis te geven aan Kambak Bala, de god der bijenbomen, dat gij de zoenprijs voor uw bloedschande hebt betaald, opdat wanneer ge de bomen beklimt, de takken niet afvallen en de bliksem er niet insla en de bijen niet weigeren er te nestelen.

Het zevende varken doodde hij in het water en liet het afdrijven in de rivier, zeggend: „Eet gij niet van dit varken, want dit is voor Radja Djoeata, die in het water woont, opdat hij wete, dat gij uw bloedschande hebt betaald. Gij kunt in de toekomst overal heen gaan, want het stromende water is getekend met het bloed van het varken en de dorpen en rivieren, die gij zult aantreffen, zullen niet getroffen worden door de vloek van uw bloedschande, omdat zij getekend zijn met het varkensbloed in het water en de mensen zullen u niet meer straffen of voldoening eisen voor uw schanddaad en het land zal niet gevloekt zijn wegens uw misdrijf”.

Daarna sprak Petara Seniba tot Boedjang Pandjang: „Als ge zijt teruggekeerd naar de aarde en personen vindt, die een verboden huwelijk aangaan, zoals gij, dood hem dan niet, maar doe dan, zoals ik bij u gedaan heb”. En Petara Seniba begon hem al de adat-gebruiken en al de verbodsbepalingen uit te leggen en al de vermaningen te geven nodig om als mensen, volgens menselijke gebruiken, te leven.

Daarna huwde B. P. met zijn vrouw. En zijn vrouw werd zevenmaal zwanger en baarde zevenmaal. Maar B. P. zag nooit één van zijn kinderen.

En hij verwonderde zich en zei: „Zouden mijn kinderen dood zijn, wanneer zijn ze dan begraven?, en als zij leven, waar zijn ze dan nu?,

want mijn vrouw zoogt ze nooit, noch voedt ze". En hij vroeg aan Petara Seniba, waar zijn kinderen met zijn vrouw waren. En Petara Seniba antwoordde: „Uw kinderen leven, ze zijn niet dood, maar ge moogt ze niet zien. Daarom heb ik ze opgesloten in een grote *tadjau* (martavaan) afgesloten met een gong. En die andere hoge tadjau heet „*Teroes*“, en ge moogt de deksel niet oplichten en er niet in kijken”.

Toen hij dit hoorde, was B. P. zeer verwonderd; hij verlangde zeer zijn kinderen te zien, maar vreesde het verbod van Petara.

Op zekere dag, toen de andere huisgenoten weg waren, besloot B. P. eens naar zijn kinderen te kijken en hij opende de grote *tadjau*. En uit die *tadjau* kwamen zeven soorten rampen en ziekten en besmettingen en ziekten van rijst en besmettingen van het veldgewas en alle soort rampen, waardoor al het gewas op aarde wordt getroffen. Zij vlogen er uit en gingen in de hoge *tadjau*, die „*Teroes*” genaamd was. B. P. was zeer verwonderd, dat dit zijn kinderen waren, zoals Petara Seniba had gezegd en dat hij ze niet kon pakken, toen hij dit wilde.

B. P. stond in twijfel en opende toen de tadjau „*Teroes*” en keek er in en hij zag zijn kinderen over de aarde vliegen. Hij was zeer verwonderd, toen hij zag, dat de tadjau geen bodem had en terwijl hij er in keek, zag hij de aarde en al haar bewoners, de mensen en al het andere.

En B. P. zag, dat zijn kinderen geen mensen waren maar ziektekiemen (*hama*), die zich nestelden op de aarde: allerlei ziekten van de rijst en van de andere gewassen. Hij zag ook het huis van zijn vader en zijn vader zelf in droef gepeins over het lot van hun reeds lang verloren zoon. Ook zag hij de mensen bezig met rijst poten op het veld. En hij zag Petara Seniba daar zitten bij de *andau* (offerplaats), terwijl hij zat te eten en te drinken en Petara Goeroe en Petara Senda waren bij hem. Heel het gezelschap der Petara's zaten daar rondom op de dode boomstammen en stronken van het rijstveld.

En zo ziende naar de aarde werd hij weemoedig, toen hij zijn vader zag en alles wat daar gebeurde bij die gelegenheid en een verlangen kwam bij hem op om weer naar de aarde terug te keren. Toen sloot hij de twee *tadjau's* weer.

Tegen de avond kwam Petara Seniba terug met geheel zijn gevolg en B. P. ziende, sprak hij: „Waarom hebt ge die grote tadjau en de tadjau „*Teroes*” geopend. Zie, uw kinderen vliegen over de aarde. Als de mensen in de toekomst nog een verboden huwelijk aangaan, dan zal het niet voldoende zijn een varken te betalen, want uw kin-

deren zullen alles verwoesten, wegens de bloedschande van de mensen. En gij moogt niet lang meer blijven. Ik zal u met een touw neerlaten door de „tadjau Teroes”. Als ge op aarde terug zijt, leer dan aan uw stomgenoten al de adatgebruiken en verbodsbepalingen, die ik u heb verklaard, opdat zij in de toekomst gevrijwaard mogen zijn voor de rampen en onheilen, die over uw vader Kesekak zijn neergekomen”.

De volgende dag nam Petara Seniba een stuk touw, dat hij opgerold had en aan dit touw werd B. P. neergelaten, terwijl hij zijn ogen dichtkneep. Toen zijn voeten de aarde raakten, opende hij zijn ogen en plotseling bevond hij zich in het huis van zijn vader en hij was verbaasd, omdat de tijd van het neerlaten slechts een ogenblik was geweest.

En B. P. vertelde alles wat hem overkomen was en al de raadgevingen en verbodsbepalingen die hem geleerd waren door Petara Seniba.

Toen ontstond het gebruik een varken te doden ingeval mensen huwden of overspel bedreven binnen de verboden graden en al de verbodsbepalingen voor een vrouw vanaf de 4e maand van haar zwangerschap.

§ 2. Adatbepalingen omtrent het zoenvarken.

1. Voor *berambau* (zie hoofdstuk III § 4) wordt geëist als *pokok pemali* (= zoenstraf, in tegenstelling met *pokok denda*) een varken van 3 renti. In geval van verboden verwantschapsgraad komt daarbij de zoenstraf overeenkomstig de verboden graad (zie onder no. 5 s.s.q.q.).
2. Voor *berangkat* (zie hoofdstuk III § 5) wordt geëist als *pokok pemali* een varken van 3 renti (clasule als boven).
3. *Ngampang* (buitenechtelijke zwangerschap) eist een varken van 3 renti. Als de schuldige wordt genoemd en deze bekent, moet deze een varken van 3 renti en de medeschuldige van 2 renti betalen.
4. *Boetang* (overspel) wordt betaald met een zoenvarken van 1 renti. Dit zoenvarken wordt genoemd: *alasan benda denda*. Loopt de straf wegens verzwarende omstandigheden (o.a. verwantschap) op tot hoger dan 3 renti, dan wordt deze *alasan denda benda* niet meer gerekend.
5. Huwelijk met *mandal* (Dajaks) = volle neef of nicht, met *apai mandal* (Dajaks) = volle neef van een ouder, met *anak mandal*

- (Dajaks) = kind van volle neef of nicht, met *aké^s mandal*
 (Dajaks) = volle neef van grootvader of met *oetjoe mandal*
 (Dajaks) = kleinkind van *mandal*, wordt gestraft met 7 varkens,
 het eerste van 7 renti en afdalend tot het laatste van 1 renti.
6. Geslachtelijke gemeenschap met personen genoemd onder 5 wordt gestraft met één varken van 7 renti voor de man en één varken van 5 renti voor de vrouw.
 7. Huwelijk of geslachtelijke gemeenschap met *apai sepoeopoe* (Dajaks) = achterneef van een ouder, met *anak sepoeopoe* (Dajaks) = kind van achterneef, met *ntoea sepoeopoe* (Dajaks) = schoonvader van achterneef, met *menantoe sepoeopoe* (Dajaks) = schoonkind van achterneef, met *oetjoe sepoeopoe* (Dajaks) = schoonkind van achterneef, met *oetjoe sepoeopoe* (Dajaks) = kleinkind van achterneef, of *aké^s sepoeopoe* (Dajaks) = grootvader van achterneef, wordt gestraft met een varken van 4 renti.
 8. Huwelijk of geslachtelijke gemeenschap met *mandal tiri^s* (Dajaks) = stiefneef of -nicht, wordt gestraft met een varken van 4 renti voor de man en een varken van 3 renti voor de vrouw.
 9. Bij huwelijk of gemeenschap tussen *mandal rait¹⁾* (Dajaks) = zie voetnoot, moet de man een varken van 5 renti en de vrouw er één van 4 renti betalen.
 10. Deze feiten, gepleegd met een *mandal angkat* (Dajaks) = aangenomen kind van Oom of Tante, wordt gestraft met een varken van 3 renti voor de man en een van 2 renti voor de vrouw. Indien de vader en moeder ook nog in verboden verwantschap zijn, wordt de straf verzwwaard overeenkomstig deze verboden graad.
 11. Bij huwelijk of gemeenschap tussen *menjadi^s tiri^s* (Dajaks) = stiefbroer en -zuster) wordt de man beboet met een varken van 5 renti en de vrouw met een van 4 renti.
 12. Bij huwelijk of gemeenschap met aangenomen kind, indien er overigens geen bloedverwantschap is, wordt de man gestraft met een varken van 5 renti, de vrouw met een van 4 renti;
 13. Met *menjadi^s setoesoe* (Dajaks) = zoogbroer of -zuster: voor de man een varken van 3 renti, voor de vrouw een van 2 renti;
 14. Met *ntoea mandal* (Dajaks) = *mandal* van schoonouder: de man een varken van 5 renti, de vrouw van 4 renti;

¹⁾ *mandal rait* en *mandal tiri^s*. Uit een huwelijk van *A* en *B* is een klein kind. Eveneens uit een huwelijk van *C* en *D*. Door een huwelijk van b.v. *A* met *D* worden de twee kleinkinderen *mandal tiri^s*. Indien nu uit dit laatste huwelijk van *A* en *D* een kind wordt geboren, worden daardoor de *mandal tiri* tot elkander getrokken (= *raitj* en heten nu *mandal rait*.

15. Met een gewezen man of vrouw van een *mandal* van eigen vader of moeder: de man een varken van 7 renti, de vrouw van 6 renti;
16. Met een gewezen man of vrouw van een achterneef *sepoeepoe* (Dajaks) van vader of moeder: de man een varken van 4 renti, de vrouw van 3 renti;
17. Met een gewezen vrouw of man van een *ntoea sepoeepoe* (Dajaks) = achterneef of -nicht van een schoonouder: de man een varken van 4 renti, de vrouw van 3 renti.
18. Een huwelijk genoemd *bertoekear boengsoe* (Maleis) = *besambi^s boensoe* (Dajaks) wordt verzoend door betaling van een varken van 3 renti door de man alleen.
Dit is het geval indien A huwt met B's jongere zuster en B met A's jongere zuster. Degene die het laatst huwt moet de boete betalen.
19. Huwelijk van een jongere broer met de gewezen vrouw van diens oudere broer wordt gestraft met een varken van 2 renti voor de man en van 1 renti voor de vrouw.
20. Huwelijk met de oudere broer van eigen man of vrouw (*ipar toeaï*) (Dajaks) wordt beboet met een varken van 2 renti voor beide partijen.
21. Huwelijk of gemeenschap met een *doea poepoe* (Dajaks), d.i. een achter-achterneef of -nicht, van eigen vader of moeder of van schoonouder, wordt beboet met een varken van 2 renti voor de man en van 1 renti voor de vrouw;
22. Met een *sepoeepoe* (Dajaks), d.i. een achterneef of -nicht van een ouder, waarbij dezelfde persoon van zijn kant een achterneef is van die hem of haar huwt, wordt beboet met een varken van 4 renti voor de man en een van 3 renti voor de vrouw;
23. Met een *sepoeepoe rait* (Dajaks) van eigen vader of moeder: de man betaalt een varken van 3 renti en de vrouw van 2 renti;
24. Met een *sepoeepoe* (Dajaks) = achterneef van stiefbroer of -zuster van eigen vader of moeder: de man een varken van 2 renti, de vrouw van 1 renti;
25. Met een *mandal rait* van eigen grootouder: de man betaalt een varken van 4 renti, de vrouw van 3 renti.
26. Wanneer bij een verboden huwelijk of geslachtelijke gemeenschap geen vlees of bloed van het geslachte zoenvarken gezonden wordt naar de kampongs welke nog aan dezelfde rivier liggen (*sealiran soengai*) (Maleis) of aan dezelfde weg (*seperhoebeng djalan*) (Maleis) moet als *pemali tanah air* (Maleis), d.i. ter ver-

zoening van de streek, voor een huwelijk of gemeenschap tussen *mandal's* of daarmee gelijkstaanden een varken van 3 renti worden geslacht en tussen „*sepoe-poe's*” of daarmee gelijkstaanden een varken van 1 renti.

Voor verder afgelegen kampongs, maar nog aan dezelfde rivier of weg gelegen moet ingeval van „*mandals*” een varken van 1 renti betaald worden en ingeval van „*sepoe-poe's*” een kip.

N o t a. Het zoenvarken wordt geslacht vóór of tijdens het bewuiven met een kip van bruid en bruidegom, opdat zij na het tekenen van hun voorhoofd met kippenbloed, ook getekend worden met dit varkensbloed.

Het zoenvarken moet onmiddellijk betaald worden, d.w.z. binnen hoogstens 3 of 4 dagen na aankoop. De eisers en de ouderlingen gaan niet terug naar hun kampong, alvorens het zoenvarken is gedood.

Is de schuldige iemand, die niet tot de eigen stam behoort, maar het misdrijf gepleegd heeft met iemand uit eigen stam, dan kan hij het zoenvarken ook vervangen door betaling in geld of goederen, maar dan moeten zij, die deze betaling in geld of goed aannemen, terug gekomen in eigen huis, daarvoor een varken kopen en slachten.

Het zoenvarken wordt verdeeld onder alle aanwezigen en al hun huisgenoten, ook die niet gekomen zijn en zelfs kinderen in de moederschoot worden meegerekend. Het aandeel, dat eenieder aldus ontvangt, wordt genoemd: *sara*. Tevens wordt medegedeeld aan alle kampongs gelegen aan dezelfde rivier of weg, waarvan de bewoners niet zijn gekomen. Daartoe worden lange repen spek uit de hammen gesneden en naar die kampongs gestuurd. Daar worden deze repen gelijkelijk verdeeld onder alle bewoners.

Komt deze toezending wat laat, dan volstaat men intussen met het blad waarin het vlees is gewikkeld (meegebracht door degenen die tegenwoordig waren bij de rechtspraak) langs de vingers te strijken of ermee te strijken langs het deurtouw, zodat een ieder het aanraakt.

Verliest iemand het aandeel voor zijn huis bestemd, dan moet hij dit betalen met een kip; wordt het verdonkeremaand, dan kan die persoon gestraft worden door de kampongbewoners.

HOOFDSTUK VII.

Over de adat te betalen in goederen.

§ 1. *Over de betaling in goederen (adat denda benda)* (Maleis).

Ter betaling van straffen worden onder de Moealang Dajaks gebruikt aarden kommen en tempajans of grote kruiken.

De vroeger gebruikte *mangkoek batoe* worden tegenwoordig niet meer op de pasar verkocht. Daarom hebben adathoofden de tegenwoordige verkrijgbare ruwere kommen of *mangkoek kedjoeang*, wat groter dan een rubberkopje, gelijkwaardig verklaard. Zelfs neemt men tegenwoordig ook gewone rubberkopjes aan, wanneer iemand geen *mangkoek batoe* of *mangkoek kedjoeang* bezit.

Wat de tempajans betreft, deze worden in alle vormen en grootte aanvaard, uitgezonderd die welker inhoud kleiner is dan $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{3}$ petroleumblik. De z.g. tempajan *mandoek* echter met lichtbruin glazuur hebben een dubbele waarde.

De waarde van de goederen, waarmee wordt betaald wordt uitgedrukt in *tahil*. De gewone *tahil*, genoemd *tahil denda*, is gelijk aan 5 *mangkoek batoe* of *mangkoek kedjoeang* of *tjangkir getah* (rubber kopje). Daarnaast kent men nog in de strafberekening de z.g. *tahil pati* of *tahil beli*, gelijk aan 10 kommen. Deze *tahils* worden alleen gebruikt bij misdrijven, waardoor iemands leven wordt bedreigd, zoals moord, doodslag, verwonding, lichamelijk letsel (*mengantjam njawa*).

De waarde van een gewone tempajan komt overeen met 1 *tahil denda*; die van een *tempajan mandoek* met 1 *tahil pati (beli)* = 2 *tahil denda*. Wordt iemand beboet in tempajans zonder meer, dan kan hij ook betalen in mangkoeks tot eenzelfde waarde: 1 tempajan = 5 mangkoek. Een *tempajan hitam* kan echter niet worden vervangen door mangkoeks.

§ 2. *Over de verdeling der goederen.*

De goederen waarmee de straf wordt betaald aan de eiser (si pendakwa (Maleis) vervallen niet in totaal aan de eiser alleen. De verdeling der goederen, d.w.z. de toewijzing aan de verschillende rechthebbende personen geschiedt door de adatrechters (*toekang perkara*). De eiser ontvangt slechts enkele stukken, als bewijsstukken, dat hij de zaak heeft gewonnen. Al de personen welke tot de partij van de eiser behoren, ontvangen ook een aandeel.

§ 3. *De lengtemaat renti.*

Een varken wordt gemeten rond het lichaam vóór de voorpoten. Deze lengte wordt eerst éénmaal rond iemands voorhoofd afgemeten en de resterende lengte wordt verder bepaald door de gesloten vuist met liggende duim. Het aantal gesloten vuisten welke men nog kan zetten op de omtrek van het voorhoofd komt overeen met het aantal renti's. Men heeft ook een standaard *renti* of *renti toentoen* vastgelegd op een lat of hout, welke standaard renti in iedere kampong aanwezig is. Deze is iets kleiner dan de „natuurlijke” renti.

De *renti toentoen* of standaard renti is vastgesteld ± 1916 voor kampong Ran, volgens de omtrek van het voorhoofd van *mendiang Matjan Inda* (*mendiang* = wijlen) en voor kampong Paket ± 1910 naar het hoofd van *mendiang Penisi Ngoempai*.

Een varken van 7 tot 8 renti is een groot varken.

Nota. We hebben ons in 1946 zelf laten meten in kampong Djanang Ran onder de armen rond de borst en kregen toen een maat van 5 renti, welke gelijk was aan tweemaal de omtrek van ons voorhoofd.

Er zijn streken waarmee men de renti bepaalt met opstaande duim.

HOOFDSTUK VIII.

Over de oorsprong van alle adat en adatstraffen.

De huwelijksadat, zoals *boeis* en *bangkit pinang* geschiedt in navolging van het huwelijk van Poetoeng Empat met Hadji Melajoe.

De *adat penselan*, d.i. het tekenen met bloed van het offerdier, is begonnen met Boei Dasi.

De *adat pemali* met varkens stamt van Boedjang Pandjang.

De adat van *bekibau* en *perepik* komt van Bedjit Manai, een broer van Boei Dasi.

De straffen op het *berangkat* dateren van Tansang, die de verloofde van zijn eigen kind schaakte, ongeveer tijdens de middeleeuwen (zaman tengah) van de Moealang-Dajaks. Daarna schaakte Petinggi Goembang Kintjan ten tijde dat men woonde te Ansar Batoe. Dit vond navolging bij Petinggi Aman die Bali roofde, de vrouw van Sanggau. Tjerang, in de tijd dat men woonde te Tembawang Lipat.

Maar in die tijden waren de straffen op *berangkat* nog niet gelijk; men pleegde nog weerwraak en de Maleise Vorst bemoeide zich nog niet met de adat.

De straffen op *boetang* (overspel) begonnen met Temenggoeng Sandang, ongeveer in de middeleeuwen van de Moealang-Dajaks. Deze Temanggoeng pleegde zevenmaal overspel met de vrouw van Rangau.

Ook in de jongste tijd waren er velen die overspel bedreven, maar de straffen er op waren nog niet vaststaand.

Ten tijde van Pangkor Begili Saing en Petinggi Engkoelik en ten tijde van Matjan Moeri in de bovenloop van de Soengai Ajak $\pm$ 1890, waren de adatstraffen op *boetang* en *berangkat* nog verschillend in de drie volgende streken, n.l.: Singkam Temedak, Sengeran Paoeh en Boekoek Keladan. Elk van deze streken had haar eigen wetten hieromtrent.

Daarna begon men deze strafzaken voor te brengen aan de Balai Agoeng van de Pangéran van Belitang. Ongeveer rond 1914 of 1916 werden de staafwetten door de Pangéran te Belitang vastgesteld zoals hierboven gegeven, maar alleen Singkam Temedak en Sengaran Paoeh namen deze over. Eerst rond het jaar 1928 werden de strafwetten en de bepaling omtrent de *pemali* (zoenrecht) over geheel de Moealang-streek gelijk, toen namelijk Pangéran Hadji Goesti Ahmad, *wakil* werd van de Panembahan van Sekadau.

APPENDIX.

Als aanhangsel geven we hier onder twee gezangen, bezweringsformule's, door ons zelf opgetekend in Mei 1946 in kampong Merbang. We geven ze in eigen Moealang-dialect, als een specimen van de taal dezer Dajaks welke o.i. sterk verwant is aan de taal der Ibans of Batang Loepars, waar wij ook oppervlakkig mee kennis hebben gemaakt in de jaren 1933—1935. Daar we persoonlijk dit dialect niet machtig zijn is onze vertaling en paraphrase gebaseerd op woordverklaringen en uitleg van de Moealang-Dajaks zelf.

We geven eerst het gezang uitgesproken tijdens het *bekibau* (bewuiven met een kip) van bruid en bruidegom. De schrijfwijze in versvorm is van ons.

I. B e k i b a u.

Sa^s, doea, tiga, mpat, lima^s, nam, toedjoeh:
Toedjoeh matahari toemoeh

Isa^s toemoeh toeah, toemoeh limpah;
Toemoeh oentoeng, toemoeh njoeroeng.

Nema noean :

Boekai tadjak seboeah labak,
Poelai nipak, ipoeh moenoeh.
Boekai beroei^s soeti^s ai^s,
Ngami^s belali^s tanah toemoeh
Boekai kenjalang seboeah leman,
Nagang batang meramang besoeleoh (of soeak)
Boekai tekatau seboeah boekau,
Oléh nginau dikampong djaoeh.
Boekai koekoe^s seboeah meleboe^s,
Poelai ngoejoe^s kemajau moedoeh.

Oléh noean boekai poerih

ngau bekebau, ngau bekitau,
ngau meselan, ngau nemoengan,
ngau bedjadi, ngau bensangi.

Oléh noean toé^s

Pengidoep orang lama^s,
Penoepi^s orang kelia^s

Nema noean

Nti^s makai balan papan;
Nti^s beteloe^s poelah ngkeran;
Nti^s beranak poelah ngkroengan;
Nti^s tinoek poelah penepan

Nema noean

Beroetang padi lekat prampan;
Beras lekat seboeran;
Djimoet oedjoeng tjapan;

Aja^s njoeroeh noean toe^s poerih,

Ngau bekebau, ngau bekitau
Ngau betipah, ngau bebiah.

Nema ngau :

Ngebau mara, ngebau djelema,
Ngebau oela, ngebau tjelaka.

Isa^s rari :

Kepoen paoeh djingi,
Kepoesat ai^s beboeli,
Ketisi langit mati.

Vertaling:

Eén, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven:
 Zeven, de opkomende zon.
 Moge geluk opkomen, opkomen overvloedig,
 Voorspoed opkomen, groeien en bloeien.

Want gij

Zijt geen tadjak-vogel, een dal vol,
 Naar huis kerend van het kappen, door het ipoeh-gif gedood.
 Geen beroei^s-vogel, een rivier vol,
 Die grond haalt (voor zijn nest) van de termietenheuvel.
 Geen kenjalang-vogel, een bergkloof vol

(?) (Zoveel als er) een ingescheurde stam van de merambangboom
 Geen tekalau-vogel, een hele berg [stutten.
 Om welke te zoeken (men gaat) diep het oerbos in.
 Geen koekoe^s-vogel, een moeras vol,
 Die terugkeert zijn krop vol rijpe kemajau-vruchten.

Omdat gij (n.l. genoemde vogels) niet van oudsher dient
 om te bewuiven, om te bewaaien,
 om te tekenen, om te offeren
 om te zegenen, om te bidden.

Omdat gij hier (de kip)

Zijt in leven gehouden door de voorouders,
 Te eten gegeven door de voorvaderen.

Want gij

als gij aat, kapten ze u een plank (voor het voer);
 als gij eieren hadt, maakten ze u een broedplaats;
 als gij jongen hadt, maakten ze u een kooi;
 als gij gingt slapen, maakten ze u een slaapstok.

Daarom hebt gij

Schuld wegens de rijst achtergebleven op de mat;
 wegens de beras, overgeschoten uit de tempajan;
 wegens de gebroken korrels (gevallen) van de rand der wan.

Ja, daarom beval men van oudsher u te gebruiken

Om te bewuiven, om te bewaaien
 Om te wuiven, om te zwaaien

Om weg te waaien onheil, weg te waaien rampen,
 Weg te waaien ongeluk, weg te waaien verderf.

Opdat (dit alles) zou vluchten
 naar de wondere mangga-boom,

naar het punt waar alle water samenkolkt,
naar de rand van het hemelgewelf.

Aantekeningen:

toemoeh = van Mal. *toemboeh* = groeien, opkomen. In de uitspraak is echter de assimilatie van m en b niet zo volledig als bijv. in het Kendajan dialect.

isa^s = optatieve conjunctie.

njoeroeng: synon. van *toemoeh*.

nema = redegevende conjunctie, ook gebruikt als punctuatiewoord, ongeveer als *maka* in het Maleis.

noean = pron. pers. van 2e pers., hoffelijk. Hier aanspreking van de kip.

boekai tadjak etc.: hier wordt typisch magisch verklaard, dat deze kip niet is, d.w.z. nog veel meer is, dan al de soorten rhinocerosvogels, welke achtereenvolgens worden opgenoemd. Veranderingen als *boekan* > *boekai*, *poelang* > *poelai*, *djalan* > *djalai* zijn ook typerend voor het Iban-dialect.

tadjak = een groot soort neushoornvogel.

labak = *lembah* (Mal.) = dal.

nipak: van *tipak* = kappen, schuin omlaag. Men ziet deze vogels met het blaasroer, waarvan de pijlpunten voorzien zijn van het dodelijk giftige sap van de ipoeh-boom.

beroei^s = een ander soort neushoornvogel, dat zijn wijfje innetselt, daarvoor gebruikend *belali*^s = grond met speeksel gemengd, dat in de lucht hard wordt als cement. Deze grond wordt volgens de Dajaks bij voorkeur gehaald van termietenheuvels = *tanah toemoeh*, letterlijk: omhoog gegroeide grond.

ngami^s = *mengambil* (Mal.), halen.

kenjalang: een bijzonder sacrale neushoornvogel. Bij de Ibans behoort het Kenjalang-feest tot de allergrootste cultushandelingen.

lemang: cfr. Mal. *lembang* = laagte, diepte tussen twee opstaande kanten.

nagang batang etc.: betekenis van deze zin onduidelijk. Sommigen verklaarden mij de zin als een aanduiding van het grote getal van *kenjalang-vogels*, n.l. zoveel als er mensen nodig zijn om een ingescheurde (*soejak*) stam van de *meramang*-boom te stutten (*nagang*). Elders zei men mij, dat *nagang*, *meramang* en *besoeloeh* alle drie namen van bomen zijn, die in de bergkloof groeien en waarin men strikken spant om de neushoornvogels te vangen.

tekalau: nog een soort neushoornvogel, altijd in groten getale bijeen.

Van deze soort zou (volgens de Dajaks) één mannetje meerdere (4) wijfjes hebben.

boekau = *boekit* = heuvel, berg.

oléh = causale conjunctie.

nginau = zoeken.

koekoe^s = een zwarte neushoornvogel met witte bek, die veel water zou kunnen verzamelen in zijn krop.

meleboe^s = moerassige grond.

ngoejoe^s: in de krop bewaren, van *koekoe*^s = krop.

kemajau: een vrucht, die de *koekoe*^s eet. Hij bewaart ze in de krop en braakt naderhand de pitten uit, volgens de Dajaks.

poerih = ketoeroenan = volgens afstamming, van oudsher.

ngau = om te, gebruiken.

bekebau en *bekitau* = synoniem van *bekibau*, vgl. *berkibas*, *mengibas* en *mengipas* (Mal.) = heen en weer zwaaien met iets.

meselan < *pe(n)selan* = tekenen, bestrijken met bloed.

nemoengan < *temoengan* = offerplaats op het veld.

bedjadi = bewerkstelligen, in vervulling doen gaan, n.l. bij behandeling en afweer van ziekte en onheil.

bensangi = het optreden van de manang, die ook een kip gebruikt.

penoepi^s = voor levensonderhoud zorgen.

toe^s of *to*^s = ini, Mal., hier.

orang kelias = de mensen van vroeger, de voorvaderen.

nti^s = temporale conjunctie = *apabila* (Mal.), = als, wanneer.

balan = kappen met een dissels (*belioeng*): op zo'n gekapte plank strooit men de rijst voor de kippen.

poelah = maken.

ngkeran = een broedmandje van boomschors of rotan.

tinoek = tidoer (Mal.) = slapen.

penepan = een slaapstok.

perampan = een stuk boomschors, waar de *padi* op wordt uitgestrooid. Wat er op achter blijft is voor de kippen.

Seboeran = 'n tempajan, waarin de gestampde rijst wordt bewaard.

djimoet = meel, gebroken rijst, die bij het stampen totaal gebroken is en bij het wannen op het eind van wan komt te liggen en de kippen wordt toegeworpen.

tjapan: wan. De Moealangers gebruiken een langwerpige wan met aan de voorkant (naar het lichaam gekeerd) wat opstaande rand van een vorm als hieronder afgebeeld.

betipah, bebiah: synoniem van *bekebau* en *bekitau*.

mara, djelema, oela, tjelaka: vier synoniemen voor rampen en onheil.

isa^s = finale conjunctie.

kepoen = *kepohan* (Mal.) naar de boom.

paoeh djingi: 'n mythische manggaboom, groeiend midden in de oceaan.

kepoesat ai^s *beboeli* = het einde (of middelpunt?) van de wereld, waar alle water samenvloeit.

bisi = *sisi* (Mal.).

Het hier volgende gebed wordt uitgesproken onder het bereiden van de gele rijst, waarmee bruid en bruidegom worden bezworen.

II. Ntjatjau beras koening ngau soemping oeang.

Sa^s, doea, tiga, mpat, lima^s, nam, toedjoeh!

Nema noean:

berau boedi, berau berani;

berau itja^s, berau kala^s;

berau djama, berau basa;

berau soeah, berau oedah.

Nema noean:

djama dipakai orang bedjalai,

djama bekal kekampong dalam;

djama padjoeh orang beboenoeh,

dengau orang njajau.

Nema:

djama begemoek toeboeh ringkang,

djama bedjait koelit ridang;

betjelap dalam awang,

betampoeng toelang semang,
 betangkoep pala^s melekang.
 Djadi noean koekatjau isa^s noean:
 nsajar ngoemang boelan,
 terbang ngoemang awan;
 nsajar ngoemang boekit,
 terbang ngoemang langit;
 ngili^s seboeti^s koeala,
 nengah tanah sebelah benoea.
 Noean beras pantas, beras awas;
 beras pantoës, beras temoes.
 Nti^s adai orang
 ngau alau, ngau mpangau,
 tai^s ka^s ngemara^s, ka^s ngeroega^s,
 tai^s njoeajak, tai^s ngererak,
 Ja^s tingang noean sengiang beras,
 pampas djoeata mas;
 tingang sengiang padi,
 pampas djoeata sigi.
 Isa^s orang toe^s
 idoep njamai, oemoer panjai
 pemakai adai.
 Isa^s djadi menteri,
 pagi tolang pengawa,
 beraoeh moenji begengga.
 Isa^s poesat noean betenoeng,
 pala^s bedjampoeng
 oentoeng noean njoeroeng.

Vertaling:

Mengen van gele rijst met een
 soemping oeang (= soort oorversiering).

Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven!

Omdat gij zijt:

wijze rijst, dappere rijst,
 handige rijst, volleerde rijst,
 vaardige rijst, voortreffelijke rijst,
 aloude rijst, bekwame rijst.

Omdat gij

steeds wordt gebruikt, als men op pad gaat,
steeds als leeftocht, in het wijde woud;
steeds als voedsel als men gaat doden,
voor de mannen op sneltocht.

Omdat gij

pleegt vet te maken het magere lichaam,
pleegt aaneen te naaien de gescheurde huid;
koel te maken de diepe hitte
aaneen te voegen de gebroken beenderen,
aaneen te sluiten de gespleten schedel.

Daarom meng ik u, opdat gij zoudt

vliegen tot aan de maan,
vliegen tot aan de wolken;
vliegen tot over de berg,
vliegen tot aan het hemelgewelf;
afdrijven de rivier van oorsprong tot monding,
dwars over het land over de gehele wereld.

Gij vaardige rijst, wakkere rijst,

helderziende rijst, vernuftige rijst.

Indien er mensen zijn,

als ongedierte en vraatzuchtige insecten
die (u) willen hinderen, willen dwars zitten,
die (u) willen scheiden, vaneen rukken.

Tref gij die dan sacrale rijst,

val op hen goddelijk goud,
tref hen heilige padi,
val op hen goddelijke hars.

Opdat deze mensen

gelukkig leven, tot in hoge ouderdom
zonder gebrek.

Opdat zij worden hovelingen

later tot helpers der aanzienlijken
(wier namen) klinken als rommelende donder.

Opdat gij de volheid van geluk moogt krijgen,

Bedjampoeng (als geluksvogel) boven uw hoofd,
Zegen voor u opbloei.

Aantekeningen:

soemping oeang: een oorversiering van onderstaande vorm.

De versiering is van hout gemaakt.

Het lange steeltje wordt door de oorlel gestoken en zo blijft het kegelvormige deel voor het oor zitten. De voorkant bestaat meestal uit een oud muntstuk. Zulk een oorversiering wordt gebruikt om in de gele rijst (rijst met curcuma) te roeren onder het uitspreken van de bezweringsformule. Naast het schoteltje met gele rijst staat een apart bakje met kippenbloed, waarmee bruid en bruidegom worden getekend.

berau boedi etc. Een litanie van lofprijzingen op de magische kracht van deze rijst. Het zijn alle synoniemen, waarmee wordt bedoeld de rijst of rijstgeest, mogelijk ook hier als snelgeest gedacht, te beschrijven als een dappere, volleaderde krijger, die gewoon is overal heen te trekken (bij het offer immers gaat altijd de rijstziel voorop) en dus nergens zich onwennig of bedeesd gevoelt.

kampong dalam: het oerbos.

padjoeh = zeer kasar (ruw) voor eten. Aangezien het hier gaat over koppensnellers, is het woord in dit verband op zijn plaats.

djama = biasa = gewoon zijn.

begemoek toeboeh riang etc. Deze passage schildert de functies van de gele rijst bij het genezen van zieken, dus als de rijst gebruikt wordt door de *manang*.

betjelap = verfrissing brengen, koel maken.

dalam awang = omzetting van *awang* = hitte en *dalam* = diep, die zich diep in het lichaam heeft vastgezet.

betampoeng = verbinden.

semang = gebroken.

betangkoep = iets wat gebroken is weer aaneenvoegen.

pala = kepala = hoofd.

melekang = splijten.

nsjara = terbang = vliegen.

pantoës = temoes = helderziend, het verborgene kunnen zien. De gele rijst wordt n.l. ook gebruikt als divinatie-middel om de dief en het gestolen goed te ontdekken.

alau en *mpangau*: twee soorten insecten, die de pade verwoesten. Ze zijn een beeld van de vijandige mensen, die het geluk der jonggehuwden belagen.

tai^s = *jang*, hier te vertalen met een relativum.

ka^s = *hendak* = willen, dus een voluntatief functie.

tingang = *tampas* = *timpa* (Mal.) = overvallen, vallen op iets, in 't bijzonder van ongeluk of onheil.

sengiang beras: De Dajaks gaven me voor *sengiang* = *semangat*, dus ziel. In verband met de parallel *djoeata*, meende ik het te moeten verstaan in de betekenis van de bovennatuurlijke kracht van de rijst.

djoeata-mas: beeld voor de rijst, waarin tevens besloten ligt waardering voor de magische kracht ervan.

djoeata sigi: *sigi* is een esoterisch woord voor hars, en wordt alleen gebruikt door de *manang* in zijn rituele taal. In de dagelijkse taal gebruikt men voor hars het (maleise) woord *damar*.

pagi = *kemoedian hari* = in de toekomst.

pengawa = *bangsawan* = van adellijken bloede.

poesat betenoeng = door de Dajaks verklaard als: *poesat kekajaan dan kepintaran jang diminta* = de kern van rijkdom en wijsheid wordt gevraagd. *betenoeng* = voorspellend, waarschijnlijk te verbinden met *bedjampoeng*.

bedjampoeng: Naam van een gelukaanbrengende omenvogel.

In: Religious rites and Customs of the Iban or Dyaks of terawak, Borneo, Anthropos 19061—907, p. 11—24; 165—185; 403—425, vermeldt Ed. Dun als de hoofden van de geesten, die het luchtruim beheersen: Kling, Laja en Sengalang Boeroeng. *Sengalang Boeroeng* is stellig identiek met *Tengalang Boeroeng*, meermalen in dit artikel vermeld. Verder wordt gezegd: *Sengalang Boeroeng* heeft 7 dochters uitgehuwelijkt aan de 7 omen-vogels. De namen dezer omen-vogels zijn: Nendak, Beragai, (altijd gunstig), Pangkas, *Bedjampoeng*, Ketoepong, Papau en Uboeas (v.l.n.r. gunstig; v.r.n.l. ongunstig).